

דברי תורה

לחג הפסח

הזלזול
דעיקא

אורחות
חיים

סיפור על
הפרשה

אמרי קודש
בערזא

פנינים
יקדים

מוצאי"ט	===	
8:47	===	ניו יורק
8:52:	===	מונטריאל
9:09	===	לונדון
9:21	===	מנצ'סטר
9:50	===	אנטוורפן
9:26	===	ציריך
8:57	===	וינה
7:07	===	מלבורן

מחשבות זרות, מחמת שיאמין באמונה שלימה שהקב"ה יודע כל מחשבותיו. ויש רגע אחד באותו הלילה שבו נכנסו ישראל במצרים אל האמונה השלימה, כמו שכתוב (שמות יב, כט) ויהי בחצי הלילה וגו', וזה הדבר הוא נצחי גם לדורות, ואף עתה אם ישמור האדם את עצמו מתחילת הלילה משום פניה ומחשבה זרה, רק יעמיק את שכלו במחשבות קדושות וטהורות, עד שיעבור עליו אותו הרגע, אזי יוכל לבא אל האמונה השלימה שבאו אז בצאת ישראל ממצרים, והדבר הזה הוא נצחי בכל שנה ושנה, לולא עוונותינו המבדילים בינינו לבין אבינו שבשמים, אשר בעבור זה אין אנו יכולים לעלות ולראות את כל זה.

(הרה"ק הרבי ר' מנחם מנדל מרימנוב ז"ע)

ליל הסדר.

כתב בעל משנה שכיר: שמעתי ממורי הגה"ק בעל יד שלום מזאבנא, נכד בעל אמרי נועם מדזיקוב, שהרמב"ם ובנו רבינו אברהם ז"ל ישבו בליל התקדש החג על סדר הלילה עד שהבריק עליהם השחר, ולא הספיק לרבינו הרמב"ם כל הלילה להוציא לבנו כל רגשי לבבו שהרגיש כל אותו הלילה מקדושת הסדר ומעניני יציאת מצרים, והיה בוער כלבת אש מתחלת הלילה עד סופה, שאלו בנו 'אבא, איני מבין, הלא אתה בספר "היד" סדרת להגיד בלילה הזה רק איזה מילין קצרים, ועתה אני שומע ממך דברים אשר אינם מספיקים לגומרם כל אותה הלילה, ע"ז ענהו, 'בני, דע והבן, אני סדרת מה שמחוייב כל אדם להגיד, אבל איני יכול להטיל את הרגשי לבבי על אדם ההמוני, אבל כל אחד מרגיש בלילה הזה כדי תכונתו בקדושה, ודו"ק.

קדושת ליל הסדר.

קדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים בו, היא קדושה רבה במאד, כי אז בחר בנו השי"ת מכל העמים וקדשנו במצוותיו. על כן ראוי לאדם להיות נזהר בלילה הזה משום שיחה משיחת חולין. ויזהיר בני ביתו על זה, ולא יהיו נפרדים מדביקות השי"ת רגע כמימרא, רק יתעסקו הכל במצות הלילה הזה ובסיפור ניסי מצרים לפרסמם לבני ביתו.

קדושת הלילה.

בליל פסח נתגלה האור הבהיר, ובפרט בשעה שאומרים הלל, שאין זה כל השנה וימים טובים. הל"ל גמור בגימ' שד"י שהוא משדד מערכות הלולא בביתא מרפסין איגרא. רמזו בדבריהם כדרך המשל שאיתא בזוה"ק (פרשת בחקותי) משל למלך שכעס על בנו והרחיקו ממנו ומטרוניתא עמו, לימים בא המלך מחמת שרחמנותו על בנו ומשגיח מן החלונות ומציץ מן החרכים, לראות מה שבנו עושה ושרי געה ובכה, ועכ"פ אם רואה שהבן בשמחה אין הבכיה כ"כ גדולה, ולזה צריך להיות בשמחה, וצריך בהלולא לרפוס איגרין, ר"ל לשבור כל איגרין וכותליו, שלא יצטרך עוד הקב"ה להשגיח מן החלונות, רק ונגלה כבוד ה' לעיני כל, אלא שלאחר הלל יכול האור הבהיר להסתלק ממנו, וצריך להמשיך עליו הקדושה אח"כ בקידוש ובמצה ובד' כוסות.

(עבודת ישראל)

ליל הסדר. פסח הוא זמן הגאולה השלימה לבני ישראל, עד שיכולין לבוא אל תכלית הידיעה השלימה באמיתת מציאותו ית"ש, איך הוא סובב וממלא כל עלמין, ולית אתר פנוי מניה, ואז יתבייש לחשוב

לעילוי נשמת הרה"ח המפור' רודף צדקה וחסד מוקיר רבנן ותלמידיהו' הרבני המפורא הנעלה והנכבד הרב החסיד ר' מרדכי רייז ז"ל בן הרב החסיד ר' מאיר ארי' ז"ל נלב"ע כ"ו ניסן תשס"א הונצח ע"י בנו הנגיד הנדיב הנכבד הרב אברהם צבי חיים רייז שליט"א ומשפחתו ברוקלין

ליל הסדר.

אמור"ר הרה"ק רבי אשר מסטולין זי"ע אמר כי מי שאינו מהרהר בתשובה בלילה הזאת הוא מבחי' אותן שמתו בשלשת ימי אפילה ח"ו. מי שהוא עובד ה' באמת יכול ליקח מלילות הללו של סדרים, הרבה והרבה הן בגשמיות והן ברוחניות. וחזר ואמר לאו דוקא אנשים גדולים יקרי הערך, אלא אף האנשים הגסים והעבים פחותי הערך יכול כאו"א ליקח לפי ערכו. (בית אהרן)

ליל שימורים הוא לה'.

איתא פרק קמא דר"ה (יא): רבי יהושע אומר, בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, מנא לן, אמר קרא ליל שימורים הוא לה', לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית. אפשר לומר הטעם כמו שכתב רעיא מהימנא והביאו הגאון החסיד מהר"ר אלעזר מקראקא זלה"ה בספרו הנחמד 'מעשה רוקח', דעמלק ימחה במהרה בימינו ביום י"ד בניסן, ולזה בניסן עתידין ליגאל כי הוא זמן הנועד להשבית החמץ בבל יראה זכר עמלק, וכשימחה זכר עמלק אז שמו וכסאו שלם, והיינו דקאמר מנא לן, אמר קרא ליל שימורים הוא, הכוונה ליל שמורים לעתיד, ונתן טעם 'הוא', דהם אותיות שמו וכסאו, וכמו שכתבו הקדמונים 'אוה' למושב לו, 'א' מכס"א ואותיות ו"ה משמו. וזה שנאמר 'הוא' שיושלמו במחיית עמלק ויהיה ב"ד בניסן, ולזה ליל שמורים לעתיד לבא.

ליל שימורים וגו' לדורותם.

יש בכאן רמז נאה ונכון, דכל איש מישראל יוכל לצאת מעבדות לחירות, הן ברוחניות והן בגשמיות, כמו שהיה במצרים, כי 'הלילה הזה שמור לדורותם' לעשות בו נסים ונפלאות לישראל. אך בתנאי אם ירצו באמונה שלימה, כמו שהיה במצרים. אם כי אנחנו דור אחרון, ונתמעטו הלבבות, מ"מ אנחנו יותר במעלה מהעם אשר היו במצרים, כי המה היו עבדי פרעה ומצריים, ובלי תורה אבל אנחנו כבר קבלנו את התורה וראינו את כל המופתים בתורה, וגם אשר אבותינו ספרו לבניהם, צריכים אנו להאמין בכל התורה, ואז בודאי נושע בה' תשועת עולמים, אכ"ר.

מגיד:

כתיב ולמען תספר באזני בנך וגו'. היות כשהקב"ה ברחמיו עושה נס לישראל פעם אחת ונוקם להם מאויביהם אז נתעוררו הרחמים ומועיל אפילו לעתיד בכל דור כשישראל צריכין להנקם מאיזה שונא העומד עליהם להכבידם בעול שורה או מלך אז הקב"ה עושה נקמה בו כיון שכבר נתעוררו אותן הרחמים בענין כזה. וזהו ולמען תספר כו' אשר התעללתי במצרים וכשתספרו זאת תעוררו אותם הרחמים וינקם לכם מאויביכם לבל יוכלו היצר לכם כלל והבן.

סיפור יציאת מצרים.

"אמרתי בימים אלה להשיב לחכם אחד, ששאלני על אנשי כנסת הגדולה שתיקנו סדר ההגדה של פסח: למה לא הזכירו כלל שמו של משה רבינו ע"ה בהגדה, ומי שקורא את כל ההגדה על הסדר לא יתוודע לו כלל שמשה רבינו ע"ה היה לו איזהו חלק ביציאת מצרים, והדבר באמת נפלא בהשקפה ראשונה, ובטח יש בזה ענין עמוק. ואני השבתי לו תוך כדי דיבור, שלעניות דעתי הענין הוא על פי מה שאמרו חז"ל שלכן גאולה ראשונה ושניה נתבטלו משום שהיה בהם כח אדם: גאולת מצרים על ידי משה רבינו עליו השלום וגאולה שניה על ידי עזרא. אמנם לעתיד לבוא תהיה הגאולה על ידי השם יתברך לבדו, שהוא נצחי ולכן תהיה הגאולה נצחית. אך לכאורה יש להבין: הרי מבואר בהגדה שיציאת מצרים היתה על ידי הקב"ה בעצמו, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח? אך באמת הדבר נכון, שהנה בגאולת מצרים היו שתי גאולות: גאולת הגוף וגאולת הנפש. גאולת הגוף היתה אמנם על ידי משה רבינו, שהוציא את ישראל ממצרים, אולם גאולת הנפש היתה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו.

והנה, התבאר בגמרא (מגילה יד.), שלכן אין אומרים הלל על נס פורים, משום שבשלמא ביציאת מצרים נוכל לומר "הללו עבדי ה'" ולא עבדי פרעה, אבל בפורים מה נאמר? "הללו עבדי ה'" ולא עבדי אחשוורוש? הרי עדיין אנו עבדי אחשוורוש! ורש"י מבאר: "ולא עבדי פרעה" שהרי לחירות יצאו. אולם לכאורה הדבר צריך עיון: כאשר אנו בגולה, איך אנו אומרים הלל וסיפור יציאת מצרים, והרי עדיין עבדי פרעה אנו? אך זה לא קשה, כי סיפור יציאת מצרים בגולה הוא על הגאולה הרוחנית, שיצאו ממצרים לקבל את התורה

הקדושה, ובזה יצאנו מעבדות לחירות ומובן מדוע אנו אומרים הלל, מה שאין כן בנס פורים, שלא היה אלא גאולה גשמית, ועדיין עבדים אנו, ולכן לא אומרים הלל. ואם כן, מסיים הגה"ק רבי מאיר דן פלאצקי, מכיוון שכל עיקר ההלל הגדול וסיפור יציאת מצרים שאומרים בליל הסדר בגלות הוא על הגאולה הרוחנית, והיא היתה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, לכן לא מזכירים בהגדה את שמו של משה רבינו ע"ה, להורות לנו שנגאלנו רק גאולה רוחנית על ידי הקב"ה, ועדיין עלינו לבקש מהשם יתברך על הגאולה הגשמית, נמצא שמה שלא הוזכר שמו של משה רבינו בהגדה הוא כדי לעורר את ליבם של ישראל לבקש מהשם יתברך את הגאולה השלימה בגוף ובנפש בבת אחת!

יחץ

שוברים את המצה האמצעית לשתיים, יש ליתן טעם מדוע שוברים דווקא את המצה האמצעית? ונראה דאיתא בספרים ששלשת המצות הינם כנגד שלשה אבות, א"כ המצה האמצעית היא כנגד יצחק. והנה אמרו חז"ל (שבת פ"ט:) לעתיד לבוא יאמר הקב"ה לאברהם אבינו 'בניך חטאו', יאמר ימחו על קידוש שמך וכו', וכן יעקב, אבל יצחק יאמר כמה שנים חי האדם וכו', ומה שנשאר 'פלגא עלי ופלגא עלך'. היינו, מחצית אני נוטל על עצמי ומחצית יטול השי"ת, ובזכות יצחק יושעו לטובה. על כן שוברים את המצה שכנגד יצחק, לרמוז ולבקש מהקב"ה שיושיענו ויגזור דיננו לטובה, בזכות יצחק שיאמר 'פלגא עלי פלגא עלך'... מענין לענין, דברי הגמ' צריכים ביאור: וכי אברהם אבינו יאמר 'ימחו על קדושת שמך', ולא יחפש אופן לזכות את בניו? והביא החיד"א תירוץ נפלא ששמע מפיו של האור החיים הק': הדין הוא (סנהדרין ל"ב). שאם בית דין פסקו דינו של אדם לזכות, אינם יכולים לשנותו לחובה. אמנם אם פסקו לחובה יכולים לשנותו לזכות. ועוד אמרו בגמ' (סנהדרין י"ז). 'כולו חייב - זכאי', היינו, אם כל הדיינים רוצים לחייבו, יוצא זכאי בדינו. והנה כששאל הקב"ה את אברהם אבינו מה לעשות לבניו שחטאו, חשב אברהם בדעתו, מה יועיל אם אפסוק דינם לזכות, הרי הקב"ה ישאל גם את יצחק ויעקב, ויתכן שיפסקו לחובה ויהיה רוב מחייבים! לכן חשב לעשות כך: אני אפסוק את דינם לחובה, ואזי ממה נפשך יזכו בדין, כי אם יצחק ויעקב ג"כ יחייבו, יהיה 'כולו חייב' ויזכו, אם יצחק ויעקב יפסקו לזכות א"כ יהיה רוב מזכים, ואם אחד יחייב ואחד יזכה, אזי אחזור בי לזכות, ושוב יהיה רוב מזכים... אמנם אם אפסוק מיד לזכות, יתכן ששניהם יחייבו ויהיו רוב, ולא אוכל לחזור בי ולחייב (כדי שיהיה 'כולו חייב'). כי הרי אי אפשר להפוך מזכות לחובה. והבן היטב.

(הגה"ק החיד"א זי"ע)

הא לחמא עניא וכו'

ויש לבאר למה שנתקשו המפרשים במה שפתיחת ההגדה היא בלשון ארמי, ומבאר ע"פ מאמר הזוהר הק' המאריך בשבח מצות סיפור יציאת מצרים (רעיא מהימנא פרשת בא דף מ:). בההוא שעתא כניש קודשא בריך הוא וכל פמליא דיליה ואמר לון, זילו ושמעו ספרא דשבחא דילי דקא משתעו בני וחדאן בפורקני, כדין כללו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדיהו דישאל ושמעו ספורה דשבחא דקא חדאן בחדא דפורקנא דמריהון".

הנה איתא בגמ' (שבת יב:) "אמר רבי יוחנן כל השואל צרכי בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי", ושם איתא ד"חולה שאני" דשכינה עמו והוא יכול להתפלל גם בלשון ארמי, וכפי שפירש רש"י (בד"ה דשכינה) שאינו צריך שיזדקקו לו מלאכי השרת להכניס תפילתו לפניו מן הפרגוד, אולם לכאורה קשה מאי עבידתיהו דמלאכי השרת גבי תפילתו של אדם. וביותר קשה, דהרי - בירושלמי (ברכות פ"ט הלכה א') איתא "אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד, הדא הוא דכתיב (יואל ג, ה) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט", ומכאן שאין ראוי לו לאדם להתפלל אלא לה' יתברך שמו לבדו, ומקרא מלא דיבר הכתוב (דברים ד, ז) "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו", וא"כ מה צורך לו לאדם למלאכים שיכניסו תפילתו למלך מלכי המלכים.

ולביאור הענין י"ל ע"פ מה שמובא בספרי מוסר, שהתפילה עוברת במקום גדודי חיות וליסטים עד בואה למרום, ומשום הכי תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר פסוקי דזמרה לזמר עריצים העושקים התפילה ורוצים לעכבה מעלות למקומה, וכן אומרים ביה רצון שקודם אמירת תהלים "ולזמר עריצים

ולהכרית כל החוחים והקוצים הסובבים את השושנה העליונה", ולכן צריך שיהיו מלאכי השרת נזקקין לתפילות בני האדם כדי שלא יתנו מקום למקטרגים למנוע את התפילה, אלא יעלוה מיד ויכניסוה לפנים מן הפרגוד, ולכן חולה ששכינה למעלה מראשותיו אינו זקוק לעזרת המלאכים כיון שהקב"ה שומע ומאזין בעצמו לתפילתו. והכי נמי בליל פסח שהקב"ה אוסף כל פמליא דיליה כדי לירד לשמוע את בני ישראל מספרים תהלות ה' ונפלאותיו. לכן כדי להורות על גודל מעלת המצוה וחביבות הסיפור קמיה דקדושא בריך הוא, תקנו לומר פיסקא קמייטא שבהגדה בלשון ארמי, להראות שהקב"ה נמצא אתנו בלילה זה.

(ערוגת הבושם)

השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישאל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. לפרש כפל הלשון הזה, דהנה עתה בזמן הגלות בעוה"ר, אנחנו נחשבים בבחינת עבדים למקום ב"ה, כי אין לנו התגלות אור אהבת הש"ת על עמו, שימשוך לבבנו אליו לעבדו מתוך אהבה ותשוקה הראוי, בעריבות נעימות עבדות הש"י לדבקה בו, רק כל עצמינו נחשבים עפ"י הרוב בבחינת עבד הנוטל פרס מרבו, ועל זה כבר הזהיר התנא אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אבל לעתיד לבא כאשר יתגלה מהרה כבוד מלכותו, וראו כל בשר יחדיו כי פי ד' דבר, אז נעבדנו בבחי' "בן" ואז נהי נקראים בנים למקום, וכמובא בזוה"ק ההפרש בין עבד לבן, והבן הוא ממנה לעשות רצון אביו מאהבת חוק הטבעי, לא בעבור שום תשלום גמול או מיראה, רק כי כן הטבע להיות הבן נמשך אחר אביו, ובמעלה הוא נקרא בן חורין.

בפסח שואל הבן מה נשתנה.

ולמה דוקא שואל הבן בפסח ואינו שואל בסוכות מה נשתנה, הכלל כי יש פלוגתא בגמרא, חד אמר בניסן נברא העולם, וחד אמר בתשרי נברא העולם, והנה יש שני הנהגות שהקב"ה מנהיג העולם, האחד שהקב"ה מנהיג עולמו בטובו ובחסדו הגדול, והנהיגה ה' שהקב"ה מנהיג את העולם ע"י "תפארת" ישראל, שהקב"ה מתפאר עצמו עם עמו ישראל, ועושה רצונם להשפיע להם טובות כאשר יבקשו מלפניו, וזהו הרמז בפסוק אז ישיר משה וכו' את השירה הזאת לה, הרמז זה השירה עצמה אשר אמרו ישראל, זה השירה עצמה שר ואמר ה', כי כשהקדוש ברוך הוא מנהיג את העולם ע"י תפארת ישראל, אז ממלא רצונם וחפצם, וכאשר יאמרו ישראל כן יאמר ה', **וזהו הרמז בגמרא.** חד אמר בניסן נברא העולם, כי בניסן הוא הנהיגה שהקב"ה מנהיג העולם על ידי תפארת ישראל, לכן היו להם לישראל ניסים ונפלאות גדולים בזה החודש, וחד אמר בתשרי נברא העולם, זה הוא הנהיגה שהקב"ה מנהיג העולם בחסדו הגדול, ונמצא אלו ואלו דברי אלוקים חיים, וזהו הרמז שהבן שואל בפסח, כי באמת כי כשהקב"ה מנהיג עולמו כנסת ישראל תפארת ישראל, הוא זה שהקב"ה מצמצם את עמו בעבודה עמו ישראל, ויש לו תענוג גדול מזה, ובזה ממלא רצונם וחפצם, לדוגמא זה הוא שאלת הבן לאביו, כי שכל האב גדול משכל הבן, רק לאהבת האב להבן, מצמצם עצמו האב להשיב תשובה על קושיות הבן, הוא לדוגמא הנ"ל, שהקב"ה מצמצם עצמו במדות ישראל, להתפאר עמהם לעשות רצונם.

(קדושת לוי)

שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה.

הנה אין יוצאים בפסח לשם מצות מצה, רק בדבר הבא לידי חימוץ, וקשה אדרבא כיון דזהוירה התורה לאכול דוקא מצה, יותר טוב הי' לאכול ממין שאינו יכול לבוא בשום אפשרות לידי חימוץ, וי"ל ע"פ רמז, הנה עבודת המלאכים אינה כמו עבודתנו שאין בהם יצה"ר, רק מי שיש בו יצה"ר ומתאוה לכל הדברים, ובמה שכובש יצרו לכבודו יתברך שמו לנצח, זה הוא העובד השלם, והנה חמץ מרמז על יצה"ר כידוע, ומצה על יצה"ט כידוע, וזה מה שיכול לבוא לידי חימוץ בזה יוצא ידי מצה דוקא, היינו במה ששייך בו יצה"ר החמץ, שצריך ליהרר ולכבוש שלא יבוא לידי חימוץ, ורק יהא מצה בקדושה, וזהו עבודה תמה ועבודה חביבה לפני הקב"ה, משא"כ אם בטבע ותולדתו כך הוא.

(חתם סופר)

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו כו'.

נקדים לפרש המאמר בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנך כו' בצאתי ממצרים שלא את אבותינו בלבד

גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם שנאמר ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ, ולהבין הביא אותנו לתת לנו את הארץ, ולהבין מה שכפל הדברים, כיון שאמר כבר בכל דור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא, למה לפרש אח"כ שלא את כו' אלא אף אותנו. גם כפל הפסוקים שהביא, דמאי אולמי הפסוק ואותנו הוציא משם כו' מפסוק הקודם בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, ובמשנה באמת לא הוזכר רק בכל דור ודור כו' עד בצאתי ממצרים, ובגמי שם דצריך לומר ואותנו הוציא משם. **והענין** כי פירוש וכפל הדברים הוא, שלא תטעה לומר שרק אבותינו בלבדם היו במצרים ואותם גאל הקב"ה, ומ"ש עשה ה' לי בצאתי ממצרים יהי הפי' כי אלו לא הוציא י"ת את אבותינו היינו ג"כ משועבדים, אבל לא תדע שהפי' שאנחנו ממש היינו שם, כמו שהי' כן באמת שכל הנשמות שעתידין להיות עד סוף כל הדורות היו שם, כי הי' מוכרח להיות כך, כי גאולתנו ממצרים הי' הפתח והשער והתחלה לכל מיני גאולות וטובות, ואלו הי' אח"כ מי שלא הי' במצרים ונגאל משם לא הי' אפשר שיזכה לשום טובה ושלימות ושום גאולה, וזהו שהביא אח"כ שלא את אבותינו בלבד כו' ע"ד הנ"ל שלא הי' גאולתנו רק מצד אבותינו רק אף אותנו בעצמינו גאל עמהם, והביא ראי' מפסוק ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו הארץ, שאלמלא לא היינו בעצמנו שם לא היה אפשר להביא אותנו אל הארץ, כי א"א לקבל שום טובה רק ע"י גאולה זאת, ומוכח שאנחנו בעצמנו ממש היינו שם, וכן עד סוף כל הדורות, כל הנשמות היה שם, וזה"ל יצאו כל צבאות ה' מאמ"צ ולפי"ז צריך להבין דברי המגיד כאן שאמר ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו כו' דמשמע כאלו ח"ו אנחנו בעצמינו לא היינו שם ובאמת המגיד בעצמו סיפר לקמן שאותנו ממש הוציא משם כנ"ל. [וכו'].

(זרע קודש)

אפילו כלנו חכמים כלנו נבונים וכו'.

ולכאורה מהיכי תיתי שהחכם ונבון וידוע התורה יהי' פטור ממ"ע של סיפור יצי"מ. אולם בסיפור יצי"מ נתעורר אותו הכח שהי' אז בעת יציאת מצרים, וכמו שאז אף שהיו ישראל משוקעים במ"ט שערי טומאה ולא הי' כדאי לגאלם, אעפ"י הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו הנפלאים ובידו החזקה נגלה עליהם וגאלם, כן גם עתה נתעורר זה העת רצון, ואף הפחות שבפחותים יוכל לזכות לתשובה שלימה ולצאת מאפילה לאור גדול. [ומסופר שפ"א כשהרה"ק נעמד לערוך הסדר זעק בקול גדול ליל התקדש החג עד שפניו בערו כלפידים בשלהבת אש קודש, ואמר "א איד וואס געלייבט נישט אז אין דעם נאכט גייט מען ארויס פון די נידריגע בחינה ביז צום העכסטען מדרגה, איז ער דער רשע וואס די הגדה מיינט"]. ודפק בחוזקה על השולחן, עד שנרעדו כולם ואפי' הכלים שעל השולחן הטהור.

אולם לכאורה זה אינו רק לפשוטי עם שפגמו וחטאו וצריכים לרחמים רבים לזכות עי"ז לתשובה, ורק להם לבדם יאות לספר ביצי"מ למען יעוררו כח הרחמים שהי' אז, אבל להחכמים האמיתיים, ולהזקנים שקנו חכמת התורה, ולנבונים וידועים התורה, שלא פגמו ולא חטאו כ"כ בכל השנה, ואינם צריכים לעורר כ"כ כח הרחמים שיקבלו בתשובה, הו"א שהם אינם צריכים לספר ביצי"מ, לכן אמר בעל המגיד שאף הם חייבים לספר ביצי"מ, כי גם המה ע"י התעוררות עת רצון יעלו לעילא מן דרגתם. וזה הוא וכל המרבה לספר ביצי"מ, וכל היינו אפילו הגדולים והצדיקים אם יספרו ביצי"מ הרי זה משובח ומעולה, והראי' ממעשה בר"ר ור"ר ור"ר ע"ר וכו'. (ישמח ישראל)

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים.

בענין המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, כתבו המפרשים כי בכל מקום אסור להרבות בשבחו של מקום כדאיתא בגמ' מי ימלל גבורות ה' שיוכל לספר כל תהלתו כו', אך ביצי"מ כל המרבה הרי זה משובח ע"ש, ונראה הטעם כי למי שנעשה לו הנס וכן במקום ובזמן של הנס מותרין ומחוייבין להלל ולשבח, ולפי שאמרנו ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו הרי אנו משועבדין, ממילא נעשה לנו הנס, לכן המרבה לספר משובח, וכן בסוף ההגדה שאומרים ואותנו הוציא כו' לפיכך אנחנו חייבין כו' כמ"ש. (שפת אמת)

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

מי שעושה העיקר מגאולה הגשמיות אם לא יספר מקודם תוקף הגלות והשיעבוד לשמחה מה זו עושה, משא"כ מי שעושה עיקר על חירות הנפש ומדריגה רמה שזכינו הוא עושה עיקר לספר הנסים אשר הראנו השי"ת

בצאתנו ממצרים, על כן אמר וכל המרבה לספר "ביציאת" מצרים דייקא ולא מהשיעבוד הרי זה משובח. (ערוגת הבשם בשם אביו)

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

הקשו המפרשים, הרי בדרך כלל אסור להאריך בשבחים של הקב"ה, כפי שאמרו בגמ' (ברכות ל"ג): 'סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך'!! תיף הרחיד"א בשם הראשונים, כי האיסור הינו להרבות בתוארים, כמו ההוא דאמר האמיץ העוזז הגבור (שם), אבל בסיפור נפלאותיו מותר להרבות. כי מובן מאליה שאין זה כל שבחו, וע"ל שהרי איתא דאין אומרים בפניו כל שבחו. והנה איתא בזוה"ק (פרשת בא) שהקב"ה יורד לבילי הסדר לבתי ישראל, לשמוע סיפור יציאת מצרים, ולפי זה ניחא, כיון דהוא בבחינת 'בפניו', מותר להרבות בשבחים, כי כל מה שיאמר נחשב בגדר 'מקצת שבחו'! (שמחת הרגל)

אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא, שנאמר: 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות. איזה קשר יש, לכאורה, בין העובדה שרבי אלעזר בן עזריה נראה כבן שבעים שנה לאחר שנעשה לו נס ונולדו לו שערות לבנות, לבין זה שלא ניצח את חבריו ולקבוע הלכה שתיאמר יציאת מצרים? יש לומר דהגמרא (ברכות כח.) מספרת, כי כאשר הציעו לרבי אלעזר בן עזריה לכהן כנשיא, הלך להימלך באשתו, אמרה לו: הלא יתכן שלמחר יעבירו אותך מנשיאותך? השיב לה: "לשתמש אינני יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר" (כלומר: כדאי לאדם להשתמש בכוס זכוכית יקרה גם אם יודע הוא שמחר תישבר, ומשל הדיוט הוא). אמרה לו: והלא אין לך שערות לבנות של זיקנה, וכיצד תשמש כנשיא? ומספרת הגמרא שהתרחש לו נס, וצמחו לו שמונה עשרה שורות של שיער שיבה, כמניין שנותיו באותו זמן. **לכאורה יש להעיר,** שלא מצאנו שרבי אלעזר בן עזריה השיב לאשתו על טענתה שאין לו זקן לבן? לו ביקש להשיב לה, היה משיב לה מדרשת חז"ל (פסחים כב:) על הפסוק "את ה' אלוך תירא - לרבות תלמידי חכמים, שיהא מוראם עליך". אולם הוא לא השיב לה כך, מפני ענוותנותו, עד שנעשה לו נס ושוב לא היה צריך לתשובה זו. אך לפי זה יהיה קשה: למה עשה הקב"ה נס לחינם, הלא "את ה' אלוך תירא - לרבות תלמידי חכמים, ובוודאי יכבדוהו למרות גילו הצעיר? אלא מכאן ראיה לכאורה שאין דורשים מ"את"והנה, ידועים דברי הגמרא: "שמעון העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע ל'את ה' אלוך תירא' - פירש וכו', עד שבא רבי עקיבא ודרש: "את ה' אלוך תירא - לרבות תלמידי חכמים", ואם כן, אם דורשים "את ה' אלוך תירא" דורשים גם את כל ה"אתים" האחרים שבתורה. והנה, כאן נאמר "למען תזכור את יום צאתך", ולכאורה קשה: למה לא דורשים "את - לרבות הלילות", ולמה לנו "כל ימי חיך" כדי לרבות את הלילות? אלא וודאי שלא דורשים "את לרבות. זה מה שאומר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה", דהיינו: שנעשה לי נס וזקני הפך לבן, ואף שלכאורה לא היה צריך לנס זה כדי שיהיו דברי נשמעים, שהרי דורשים מ"את ה' אלוך תירא - לרבות תלמידי חכמים"? אלא וודאי שלא דורשים "את", ולפי זה גם "את יום צאתך" לא דורשים, ולכן לא זכיתי שתיאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא... (הגה"ק רבי יהונתן אייבשיץ ז"ע)

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך.

כתב הרה"ק רבי שמואל משינאווא ז"ע: "שמעתי מהמגיד הק' מקאזניץ ז"ע, חיב אדם לצאת ממצרים בכל יום, כמו שנאמר 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך', עד כאן דברי קדשו". ומה פרושה של 'יציאה ממצרים'? הכוונה שיציאת מצרים היא גאולת הנפש משעבודת לתאוות. וכל אדם המתנתק מתאוה, מרגיש בחינת יציאת מצרים. וכשהוא מתעלה מדרגתו החדשה לדרגה שמעליה, הרי זו יציאת מצרים חדשה, וכך צריך הוא להיות כל ימי חייו בבחינת זכירת והרגשת יציאת מצרים! (תולדות אדם)

כל ימי חיך הלילות... כל ימי חיך להביא לימות המשיח.

הכוונה: מצרים מקום הטומאה והחמירות, ויציאת מצרים היא ההזדככות מהם, וחדש רבי אלעזר בן עזריה שגם בזמן החשך וההסתה, ובזמן הגלות שנמשלה ללילה (שהש"ר ג, א), יש מקום להתעלות והזדככות. כמו שנאמר "ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתיה וחק לנערותיה (משלי לא, טו). והוסיפו חכמים שגם בימות המשיח, שיהיה העולם מזוכך, עדן יש מקום לזיכור

אחר זיכור, כי אין שעור להזדככות. וזו הסמיכות למעשה בזקני ישראל שהיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, שגם המזוככים והנעלים ביותר יכולים להתעלות עוד ועוד!

כנגד ארבעה בנים דברה תורה.

לכל בן יש לענות כטיבו והבנתו, שכן מצינו שאמר הקדוש ברוך הוא למשה רבינו לפני מתן תורה "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" (שמות יט, ג), ופירש רש"י שיאמר לנשים בלשון רכה ולאנשים בדברים הקשים כגידים, עונשים ודקדוקים. ומכאן למד הרה"ק רבי יצחק מווארקא ז"ע שהמלמד צריך להכיר תכונת נפשו של כל תלמיד ולהתאים אליו דבריו ואם מהפך הסדר ולא יכלכל דברו במשפט הזה, זה וזה לא יעלה בידו, ועוד יקלכל! (בית יעקב)

חכם מה הוא אומר מה העדת והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלקינו אתכם ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

כתיב [עמוס ח'] ושלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כ"א לשמוע את דבר ה' ישוטטו לבקש דבר ה' ולא ימצאו. וק' כיון שישוטטו לבקש דבר ה' מ"ט לא ימצאים להם הקב"ה, והלא כתיב [דברים ד'] ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו. אך כתי' במחשבת האפיקורס [שם כ"ט] כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה, כי דברי ה' ומחשבותיו עמקו מאוד ומי בא בסודם, אפי' המפורשות עצורות וסתומות. הנה נחזי אנן אין לך טעם מצוה מפורש יותר מאכילת מצה לחם עוני על שם שלא הספיק בציקם להחמיץ או על שם שאכלנו פרוסת מצות בעבודתנו במצרים - 'אמר נא מ"ט אין יוצאי' במצה של בכורים שאינו נאכל בכל מושבות או שאינה נאכלת באנינות, וכל שלא ראוי לבוא לידי חמוץ אין י"ח מצה מ"ט, וכי במצרים דקדקו להאכילם מצות שיכולים לבוא לידי חמוץ. והנה עפ"י קבלת חז"ל אע"ה אכל מצות והאכיל למלאכים בפסח עוגות מצות [ב"ר מ"ח מובא בתו' ר"ה פ"ק] ולא הי' לזכר שיעבוד ולא לגאולה - אך יש טעם נסתר נפלא ממנו שבאותו ז' ימים המקודשים נאכל מצות דוקא, כמו כהנים במקדש כל השנה, ושהיו דוקא על זה האופן, וטעמו לא נגלה להדיוטות, ואע"ה השיג שורש המצוה וקימה עד שלא ניתנה, ושוב כשנשתעבדו לפרעה במצרים הוציאתם הקב"ה בימים הקדושים האלו שהם כבר מקודשים מאז מעולם ואכילת מצה הראוי בלא"ה לטעם הכמוס לאותן הימים יהי' אגב זכר לגלותינו ולגאולתנו. והנה הרשע שואל מה העבודה הזאת לכם גם כי ידע שהוא זכר לעוני מצרים מ"מ אינו מתרצה בזה, מפני שנופלי' על זה קושיות כנ"ל, והנה הוא כופר בעיקר, כי בעיקר ושורש הטעם, שאינו מאמין שעיקר ושורש יציאת מצרים הוא לטעם אכילת מצה, ואין אכילת מצה טעם ל"מ אלא להפך הוא, שעיקר ושורש הוא המצות בעצמותה, והטעמי' המפורסמים הם רק סניפים בעלמא, ע"כ אף אתה הקהה שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים, פי' לא בעבור צאתי ממצרים עשיתי זה קיום המצות, אלא נהפוך הוא בעבור זה אכילת המצות האלה עשה ה' בצאתי ממצרים.

ואמנם הרשע האפיקורס אינו משיב רעבוננו בזה, אלא רוצה לתת טעם המקובל על לבו השונא הזונה ולעולם לא ימצא ולא יזכה לזה אלא מי שהוא שבע בעבודת ה' ומאמין ועושה והולך בדרך תמים כתם לעשות רצונך אלקי חפצתי, ואז יאיר הקב"ה עיניו ויגיה חשכו, ע"ד נעשה ואח"כ נשמע ונבין אבל בתחלה נעשה ולא כיוצא משולחן רבו רעב כי אם שבע ושמה, והרשע אומר בשרירות לבי אלך בעבודה, מה שלבי מבין ומקבל אותו אעשה, ולא מה שממנו נעלם, והוא רעב וצמא תמיד בלי מצוא קורת רוח, והיינו למען ספות הרוה את הצמאה דייקא, ואותו רעב לשמוע דבר ה' ישוטט למצא ולא יזכה למצוא כ"א יעשה כשבע ובטוח בה' כי טוב הוא. והנה בן החכם שואל לברר לו העדות הטעמי' של המצות והחוקים של אותן מצות עצמם שיש בהם חוקי' שאין הטעמים מספיקי', ומשיבין לו כן בני, אך קודם כל תדע כי אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, פי' שלא יצא משולחן רבו כשהוא רעב, אלא יהי' שמח ושבע בדבר ה', והבן. (חתם סופר)

חכם מה הוא אומר וכו'.

להבין מה בין שאלת החכם לרשע, ששואל מה העבודה הזאת לכם, והחכם אומר אתכם, אבל באמת אינו קושיא, שאינו דומה לשאלת הרשע, ששואל מה העבודה הזאת לכם, ואינו מאמין כלל שה' צוה לנו המצוות האלה, ובפרט על הדברים שאינם מפורשים בתורה, רק שחכמים פירשו לנו, אמר

שאינו צריכים לעשות את אלה, ואומר מה העבודה הזאת, מה דהוי הוי, ואינו מאמין שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו' ואותו הוציא משם, ובכל שנה בעת הזאת מתעורר הארה עליונה שממנה היתה יציאת מצרים. ולכן משיבין לו לפי דבריו שאינו מאמין בהארת יציאת מצרים בכל שנה, אומרים לו מלבד זה שאין אתה נגאל עתה בכל שנה, ועדיין טומאת מצרים עליך, ואיך בכלל ישראל שיוצאין בכל שנה כנ"ל, כי זה אין אתה מאמין לשום בר ישראל ג"כ, רק אפילו אילו היה שם לא נגאל. אבל בשאלת החכם אומר אשר צוה ה' אלקיני, מאמין שכל מעשיו הוא ציווי השי"ת, רק ששאלתו שידוע הוא שמצות ה' אלקיני עלינו אינם כדרך המלך שמטיל עבודתו על עבדיו מפני שהוא צריך לעבודתם להשלמת צרכו, מה שאין כן ית"ש, אינו צריך לשום נברא ח"ו, וברא העולם רק בחסדו שרצה לזכות את ישראל ולהטיבם מטובו, ליתן להם אחרית טוב, ולזה הרבה להם תורה ומצות. וזה שאלתו מה התכלית שיהיה מהמצוות שרצה ית"ש להנחילנו, ומשיבין לו ברמז, כי אין מפרשין לחכם, ודי לו ברמיזא, אין מפרשין אחר הפסח. לשון פה סח בתורה ובתפילה, זהו עיקר העבודות, ואח"כ שלא לדבר כלל, רק לסתום פיו, ולכן ששה סדרי משנה מתחילין במ"ם פתוחה מאימתי וכו' (ברכות ב.), ומסיים במ"ם סתומה בשלום (עוקצין פ"ג יב), לרמז הנ"ל שאין לפתוח פיו רק לדברי תורה ולסתום פיו אח"כ. ועוד יש לפרש אין מפרשין אחר הפסח, פסח מרמז על סעודת לוויתן, שפסח נאכל בחבורה, ולוויתן לשון חיבור, שיהיה אחר גאולה העתידה. ואחר סעודה זאת לא נאמר עוד אפיקומן מזון, שלא נצטרך עוד לאכילה גשמית, רק נהיה במדרגה שכתוב (שמות כב, יא) ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו, נהנים מזיו השכינה, תענוג שאין שיעור וערך, ויהיה אכילת הסעודה שהפסח רומז עליה אכילה שאין אחריה אכילה, רק תענוג רוחני כנ"ל, ולכן נאכל על השובע, שאין אחריה אכילה, ועצם לא תשברו בו, כי מורה על שלימות, ונאכל בחבורה, כי מורה על סעודת לוויתן, שלוויתן לשון חיבור.

רשע מה הוא אומר. היינו שחלילה לומר שבעל המגיד מדבר חלילה ברשע גמור, אך הענין בזה הוא שאומר נואש מתשובה, שמחזיק א"ע כי הוא משוקע כ"כ, ומדמה בנפשו כי אין לו תועלת ולא יועיל לו ההתחברות וההתכללות בכלל ישראל, ולזה יקרא כופר בעיקר כי מוציא את עצמו מן הכלל ישראל, ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי דייקא בצאתי ממצרים, שגם במצרים היו ישראל משוקעים במ"ט שערי טומאה, ואעפ"כ גאל אותם הקב"ה, וכן עתה מחויב כל איש מישראל להאמין ולומר בעבור זה עשה ה' לי דייקא, כי גם עתה בלילה הזאת מתעורר הכח הזה, אשר אפילו מי שהוא משוקע מאוד ועומד בשפל המצב ובדיוטא התחתונה, בכח האמונה ובכח האחדות יכול לצאת מאפילה לאור גדול.

והי' כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. הנה איתא מהרה"ק המגיד מקוצניץ ז"ל, הרי אין והי' אלא לשון שמחה, ואילו איזו שמחה יש כאן בשאלת בן הרשע, מה העבודה הזאת לכם. אפשר כי באמת עצם שאלת הרשע, מה ששואל ומביע עקמומיות שבלבו לחכם, זוהי שמחה גדולה, שע"ז בודאי שיהי' לו טובה, אבל אם לא ישאל והספקות ישארו בלבו, אז אין תרופה למכתו, כמ"ש דאגה בלב איש ישיחנה. וזהו כל עצמו של חג הקדוש הזה, פה-סח, וכמאמר הכתוב בפ"ק ובלבבך לעשותו, ראשית כל צריך להיות בפ"ק, כמא"כ ויהי האדם לנפש חי', ותרגומו לרוח ממללא, שעיקר חיות האדם הוא בפה, וע"י הדברים מתעוררים המח והלב, והוא בלבבך, ואח"כ לעשותו, שמוציא הדבר מכח אל הפועל טוב. פסח הוא בחי' בפ"ק, והוא הראש לרגלים, שבועות הוא קבלת התורה והוא בחי' בלבבך, כי קבלה היא בלב, וסוכות הוא בחי' לעשותו שמצותו בעשיה.

מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוקינו אתכם. בפסוקי התורה (דברים ו, כ-כד), לאחר השאלה "מה העדות והחוקים וגו'", והתשובה "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים וגו'", נאמר: "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוקינו לטוב לנו כל הימים". ואמר על כך אבי הגה"ק בעל "אבני נזר", כי שאלת החכם כך היא: מאחר והמצוות הן חיים לעושיהן, ומי הוא האדם שלא יבחר בחיים, אם כן לא היה

יכול להציל את ישראל. וזהו שאלתו, כי שאלת החכם כן היא: מאחר והמצוות הן חיים לעושיהן, ומי הוא האדם שלא יבחר בחיים, אם כן לא היה יכול להציל את ישראל. וזהו שאלתו, כי שאלת החכם כן היא: מאחר והמצוות הן חיים לעושיהן, ומי הוא האדם שלא יבחר בחיים, אם כן לא היה יכול להציל את ישראל.

ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. וקשה הנה הגזירה היתה וענו אותם ארבע מאות שנה ובאמת לא היו ישראל

ה

משועבדים רק ר"י שנים כמנין רד"ו, וכבר תירצו המפרשים דקושי השעבוד השלים מנין ת' שנה, ורש"י ז"ל תירץ שהתחלה היתה משנולד יצחק, דהדיבור של בשר ודם אינו כלום כי התעיק עיניו בו ואינו נגמר גזירתו עד שיעשה הדבר בפועל, אמנם דיבורו של הקדוש ברוך הוא כביכול הגזירה ממש כמ"ש [תהלים ל"ג] בדבר ה' שמים נעשו נמצא תיכף ומיד שיצאה מפי הקדוש ברוך הוא כביכול הגזירה כי גר יהיה זרעך וגו' הרי הוא כאלו כבר עשוי ונתקיימה. ולכן אל תתמה על החסרון ק"ץ שנה מן הגזירה כי מאז שנגזרה תיכף ומיד התחילה, ע"כ מהראוי ונכון למנות ה' שנה מברית בין הבתרים.

ידוע תדע כי גר יהיה זרעך.

וצ"ב הכפילות "ידוע תדע" וגם התירוץ למה יצאו קודם הזמן. וי"ל דמשעה שאמר לו הקב"ה כי גר יהיה זרעך וגו' היה כל ימיו בצער, וזה הצער של אברהם היה משלים הארבע מאות שנה, והכי פירוש, ידוע במה שתדע כי גר יהיה זרעך וגו' עם זה הוא ארבע מאות שנה.

ידוע תדע.

בגמרא (נדרים לב ע"א) אמרו, שנענש אברהם אבינו עליו השלום בגזרת 'ידע תדע' על ששאל 'במה אדע'. וקשה שהרי הגמרא (תענית כז ע"ב) פרשה שאלת 'במה אדע' באיזו זכות יתקיימו ישראל בארץ. ומה התביעה על שאלה כזו? והשיב, שמהשאלה משמע שיש לאדם זכות כל שהיא לפני הבורא, וראוי הוא לטובותיו. והשקפה זו מעוררת הקפדה: בפני עצמו, אין האדם זכאי למאומה!.

ועבדום וענו אותם.

אמר ועבדום "וענו" אותם ארבע מאות שנה, כי דרשו חז"ל (יומא עו): מלשון עניי חמשה עניים אכילה ושתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש, וכולם היו במצרים, כי באכילה כבר אמרו כי מאכלם היה מצה שקשה להתעכל כדרך מאכל עבדים, וסיכה נמי היו מונעין מהם כמו שנאמר (יחזקאל טז, ט) וארחצך במים, ונעילת הסנדל שהיו רומסין החמר וכו', וחסד ה' לחשוב כל עניי בפני עצמו, וידוע כי פ"ו שנים היה קושי השעבוד, וכשנחשוב חמשה עניים חמשה פעמים פ"ו עולה ארבע מאות ושלשים, וזהו פירוש של וחמושים עלו בני ישראל היינו שהעניינים היו מחמושים.

(הגה"ק רבי יחיאל מאיר מגוסטינין ז"ע)

וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

לכאורה קשה, אין "דן" הקב"ה את המצרים במיתה וממון, והא קי"ל (ב"מ צ"א ע"א) דאין מת ומשלם, דקים ליה בדבריה מינה. וי"ל דהדין דקים ליה בדבריה מינה אמרין רק גבי מיתה בידי אדם, אך במיתה בידי שמים אדם מת ומשלם, כדאיתא בגמ' (עי' כתובות ל' ע"א), וזהו שנאמר בתורה (בראשית א', י"ד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן "אנכי", וכיון שאני דן אותם למיתה, היינו בידי שמים, לכן "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" ג"כ ממון.

(פרשת דרכים)

מכסה המצות ומגביה הכוס.

הרה"ק רבי אברהם מסטריקוב זי"ע אמר בשם הרה"ק רבי מנחם מנדל מווארקא זי"ע, שלכאורה היו צריכים להגביה המצות באמירת "והיא שעמדה לאבותינו ולנו". שהרי המצה מדאורייתא, וחשיבותה רבה מהכוס שמדברנן. אלא שמכסים אנו המצות ומגביהים הכוס, להראות שעיקר מה שעמד לאבותינו ולנו, ומה שמחזיקנו בגלות המרה, הן המצות דרבנן וכח אמונת החכמים, שהן היסוד לכל התורה שבעל פה!

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לללותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לללותינו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם. בעל ההגדה אינו מבאר למי כוונתו באמרו "והיא שעמדה", ועלינו לברר: מי היא זו שעמדה לאבותינו ולנו? וי"ל שלכאורה יש לו לבעל הדין לטעון נגד עצם קיומנו בגלות, שזהו חילול ה' בעמים, כדברי הפסוק ביחזקאל (ל', כ): "ויבואו אל הגויים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארכו יצאו", וכביאורו של רש"י: "ויחללו את שם קדשי - השפילו את כבודי, ומהו החילול? באמור אויביהם עליהם עם ה' אלו ומארכו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו", ועל עבירת חילול ה' אין כפרה גמורה אלא במיתה, ואם כן מאין זכות קיומנו? **אלא, יש להשיב על כך,** כי אמנם יש חילול ה' בזה שאנחנו מחוץ לארצנו, אבל מצד שני מתקדש שם שמים על ידינו, וכדברי חז"ל (יומא טז): "אתא משה אמר (דברים י'): ה'קל-

הגדול הגיבור והנורא, **אתא ירמיה ואמר:** נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו? לא אמר נורא. אתא דניאל, אמר: נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו? לא אמר גיבור. עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ואמרו: אדרבה, זו היא גבורת גבורתו, שכובש את יצרו, שנותן ארץ אפים לרשעים. ואלו הן נוראותיו - שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא, היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות?". נמצא לפי זה, שבעצם העובדה שהגויים רוצים ועומדים עלינו לללותינו, והקב"ה מגין עלינו יש משום קידוש שמו יתברך בכל העולם, וזה מאמר בעל ההגדה: "והיא שעמדה לאבותינו", כלומר: מהי הזכות שעמדה לנו שלא נאבד את זכות קיומנו בגלות? הרי זו הזכות של "עומדים עלינו לללותינו והקב"ה מצילנו מידם"!

(הגה"ק בעל ברוך טעם ז"ע)

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לללותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לללותינו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

ויש לפרש, בהקדם מה שידוע אשר רבותינו הראשונים ז"ל הוכרחו בגזירת המלכות לקיים ויכוחים עם כומרים וחכמי אומות העולם בעניי אמונה ודת תורתנו הק', ושאל פ"א אחד מהם איך אנו יכולים לומר שאנחנו העם הנבחר מכל העמים, ושהקב"ה אוהב אותנו ורצה בנו מכל לאום ולשון, הלא אין בכל העולם כולו אומה אחת שנתייטבו כ"כ בכל מיני צרות ויסורים נוראים מאז ומקדם בגליות וגירושים מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, נתונים למכים, נהרגים נשחטים ונטבחים, ואיך תרהבו עוד לומר כי אתם סגולה מכל העמים וגוי אחד בארץ. לזה ענה לו החכם מרבותינו ז"ל, אדרבה היא הנותנת, כל דבריק הם ראי' וסיוע לאמונתנו כי אנחנו עם ד' וצאן מרעיתו, מושגחים מן השמים בהשגחה פרטית, באהבה מוסתרת ובחמלה גדולה ויתירה מכל אומה ולשון, וכל מה שאמרת זהו באמת העידוד והתחזקות שלנו, כי שאל נא לימים ראשונים אשר קמו אומות ושליטים חובקי זרועות עולם אשר משלו בכיפה, ועמדו עליהם גוים גדולים ועצומים מהם וכבשו עד אשר נמחקו כליל מעל פני האדמה, גם היו ממלכות אדירות אשר שתו מוראם וחתתם על כל יושבי תבל, וכהיום הזה אבד שמם מני ארץ ואין כל זכר למו, אבל אנחנו בני ישראל, גוי ממושך וממורט ומכוסה, שה פזורה ישראל בין שבעים חיות טרף העומדים עלינו לללותינו בכל דור ודור, כמעט כלנו לולי ד' שהי' לנו, ועם כל זה עוד בה עשירי חיים וקיימים כהיום הזה וגם נצח ישראל לא ישקר, הלא אין לך ראי' ברורה יותר מזה ועדות היא לכל באי עולם כי אנחנו עמו והוא אלקינו, וברית אבות לבנים יזכור ככתוב (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לללותם להפר בריתי אתם כי אני ד' אלקיהם. וזהו, והיא שעמדה לאבותינו ולנו, דבר זה גופא הוא כח המעמיד והחיוק שיש לנו בכל זמן ועידן, זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, שלא אחד בלבד עמד עלינו לללותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לללותינו, ואעפ"כ שומר אבינו שבשמים את שארית פליטת עמו, והקב"ה מצילנו מידם, אות ומופת היא לעולם כי כרם ד' צבקות בית ישראל.

(קדושת ציון)

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיו, ואומר לך בדמיו חיי ואומר לך בדמיו חיי. "בדמיו" - בשני דמים, דם פסח ודם מילה (רש"י שמות יב, ו) מדוע הקדים הקב"ה לצוות על ברית מילה עוד בטרם יצאו בני ישראל ממצרים? זאת ועוד: שתי המצוות הללו, פסח ומילה, הן בכרת, מה שאין כן בכל שאר מצוות עשה. הלא דבר הוא! דפסק הרמב"ם (פרק ח' מהלכות עבדים הלכה יט), שעבד שקנאו רבו מאדון גוי, אם אמר העבד בשעת הטבילה: הריני טובל לשם חירות, יצא לחירות גם מן האדון השני, שכן ברגע שטבל ונעשה ישראל - קנה את עצמו. והעצה למנוע את יציאתו לחירות היא להעבירו באיזו מלאכה בעודו במים, בשעת וברגע הטבילה.

ולפי זה, כאשר הבורא יתברך שמו הוציאנו ממצרים מבית עבדים, כדי שנהיה לו לעבדים, הטיל עלינו את עבודתו - דם פסח ודם מילה, ועל ידי שתי מצוות אלו נעשינו לו מיד לעבדים, והתחייבנו לעבוד עבודתו ולקיים מצוותיו, כעבד שחייב לעשות כל מה שרבו מצווה. דבר זה למדנו מציווי שכפי פשוטו אין לו פשר, וכך לשון הפסוק (שמות יב, כד): "ושמרת את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם", ולכאורה יש להתבונן: מהי כוונתו של ציווי זה? אם כוונתו לשמור החוק של עשיית קרבן הפסח במועדו בכל שנה ושנה, הלא נאמר "והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת", ועוד יותר קשה מה שאמר "עד עולם", שהרי בעוונותינו הרבים רבו

השנים והלכו ועברו הדורות, ועדיין אין אנו יכולים להקריב את הפסח במועדו?
אולם לדברינו יתבאר היטב פשט הכתוב: "ושמרת את הדבר הזה" – הכוונה לעשיית קרבן הפסח אז, במצרים, שעל ידה תתחייבו לעשות את כל החוקים "לך ולבניך עד עולם", ואין אתם יכולים לפטור את עצמכם מקיום המצוות, שכן בשעת היציאה לחירות ממצרים העמים עלינו הקב"ה את הפסח והמילה, ובכך נקנינו לו קנין עולם; ומשום כך, שתי המצוות הללו הן בכרת, מה שאין כן בשאר המצוות, כי המבזה את שתי המצוות הללו מוכיח שאין דעתו נוחה גם בכל שאר המצוות, שהרי כל חיובינו בהן הוא מכח הפסח והמילה שניתנו לנו בעת היציאה ממצרים!
(בני יששכר – מאמר חודש ניסן, מאמר ד' דרוש א')

רבעה כצמח השדה נתתיך.

הכוונה: כשם שצמח השדה אינו מחזיק טובה לעצמו על גדולו והתפתחותו, שאינם אלא מכח ה' יתברך שנטע בו להצמיחו, כך חייב היהודי ליחס כל התעלותו לה' יתברך. וזהו שנאמר "רבעה כצמח השדה נתתיך. ותבואי בעדי עדיים", ועם כל זה "ואת" כשלעצמך ומכחך "ערום ועריה", בהכרתך שגדלותך ועדייך לא מכחך הם!

וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ.

"וירא את ענינו", אינו מלשון עניי אלא עני, "כמו שנאמר וירא אלקים את בני ישראל, וידע אלקים", שאמרו במדרש "ראה שלא היו בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילים" (שמות רבה א, לה). שהיו עניים מן המצוות. ואם תאמר, הלא עדן לא נתנה תורה ולא נתחייבו במצוות. אבל חייבים היו בכל המצוות שבין האדם לחברו, שהן חובת דרך ארץ שקדמה לתורה. ואף הן לא היו בידם, וזו "פרישות דרך ארץ!"
(הרה"ק רבי אברהם מטשענבוב ז"ע)

ויוציאנו ה' ממצרים כו' לא ע"י מלאך כו' רק הקב"ה בכבודו ובעצמו.

בזה הורה לנו ית"ש לחזק אמונתנו ובטחוננו בו ית"ש, דלא שבק ולא ישבוק לנו, כי אמרו ז"ל כשבא ית"ש להציל את אברהם מכבשן האש אמרו המלאכים אנו נלך להצילו ולא אתה בעצמך שאין זה כבודך אולי יהי חוטא אח"כ לפניך כמו אדה"ר, והשיב ית"ש הוא נק' אברהם אוהבי וגלוי לפני שלא יחטא ולא אעזבנו לעולם, וכן הורה לנו ית"ש במה שגאל אותנו בעצמו שבוודאי לא יעזוב אותנו ית"ש לעולם.

אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה, דיינו.

ידועה השאלה, מה תועלת היתה בקריעת הים בלא שיעברו בו. וי"ל שגדולה היתה קריעת הים, על כל נסיה, שהביאה לאמונה ולשירה ודי היה בה. ובדרך הטבע בראות המצרים נס ופלא אשר לא היה כמוהו מימות עולם היה להם להפנות עורף ולנוס, ואז לא היה עוד צורך שנעבור בו בחרבה. אכן בקש הבורא יתברך להראותנו נסי הים בפרטות והכביד לבם לרדוף אחרינו, והעבירנו בתוכו, אף שקע בו צרינו, וזו טובה כפולה ומכפלת.

אמור מעתה, במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות.

נמצא שקריעת ים סוף גדולה מייציאת מצרים. וקשה מדברי המדרש (שמות רבה כב, ג), שמי שלא הזכיר יציאת מצרים בקריאת שמע מחזירין אותו, ומי שלא הזכיר קריעת הים באמת ויציב אין מחזירין אותו. "שיציאת מצרים קשה, שנאמר או הניסה אלוקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי" וכו'. ואם בקריעת הים היו יותר נסים ומכות, במה היתה יציאת מצרים קשה ממנה. וי"ל בדברי המדרש (שוחר טוב קיד) "או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי", לשון קרבים. כרועה שמושיט ידו למעי בהמה ושומט לעובר שבמעייה. ובאורו, שלא היתה להם במצרים מציאות בפני עצמם, אלא היו כעובר ירך אמו (סנהדרין פ ע"ב), האוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה (נדה ל ע"ב). והנה הדין הוא שבהמה מעוברת שנטרפה היא וולדה נטרפו (חולין נח ע"א), והיה ראוי שישראל ילקו עמם בכל מכותיהם. והיה להפך, "נגוף" למצרים "ורפוא" לישראל (זח"ב לו, א), שני הפכים בנושא אחד. מה שאין כן בקריעת ים סוף שכבר היו ישראל מובדלים לעצמם, לא היה הקושי רב כל כך.
(שם משמאל)

אמור מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות.

מן הראוי לברר: אם באמת התחייבו המצרים במאתיים וארבעים מכות, למה לא לקו כבר במצרים את כל המכות, ומדוע חולקו המכות דווקא כך ארבעים במצרים ומאתיים על הים? אלא יש לבאר דידוע שבני נח נצטוו על ז' מצוות, אולם במדרש מצינו "שש מצוות בני נח" (וכך לשון הרמב"ם בפרק ט' מהלכות מלכים הלכה א': "על ששה דברים נצטוו אדם הראשון"), ואפשר שכל אותן ז' מצוות כלולות בשש לענין עונשין. ומכל מקום, בכלל

מצוות בני נח נמצא איסור עבודה זרה וכן איסור עריות, ומצינו בחז"ל שטען שר של מצרים: "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, מה נשתנו אלו מאלו?", הרי שישראל במצרים לא היו נזהרים מעוון עבודה זרה, ומסתמא לא היו נזהרים גם בשאר מצוות, אולם לגבי גילוי עריות אמרו חז"ל שהיו נזהרים, כמו שנאמר "גן נעול אחותי כלה וגו'".

והנה, נאמר לישראל (שמות יד, ב): "דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות", ורש"י נדחק לפרש: למה דווקא לפני עבודה זרה? אולם יש לבאר, כי הקב"ה היה אומר להם לשוב מעוון עבודה זרה שבידם, וידוע כי תשובה צריכה להיות באותו מקום ובאותו מעשה, ולכן אמר הכתוב: "דבר אל בני ישראל וישבו", שיעשו תשובה, והיכן יעשו את התשובה? "ויחנו לפני פי החירות", שיהיה באותו מקום ובאותו מעשה, וכך תהיה תשובתם שלמה. ומכיוון שאמרו חז"ל שכל הכופר בעבודה זרה הרי הוא כמודה בכל התורה כולה, אם כן תשובתם היתה על כל המצוות שלא נזהרו בהן במצרים. **כעת נבין את חלוקת המכות**: עונש מלקות מן התורה הוא ארבעים, ומובן שבמצרים לא יכול היה הקב"ה להעניש את המצרים אלא רק על עוון גילוי עריות, שבו נזהרו ישראל ולא היה מקום לקטרוג של "מה נשתנו אלו מאלו", אבל לא על עוון עבודה זרה, שגם ישראל נכשלו בו, ולכן במצרים לקו רק ארבעים מלקות. רק על הים, לאחר שכבר עשו תשובה ולא יכול היה לקטרוג נגד ישראל, אפשר היה להעניש את המצרים על חמש המצוות האחרות שלא קיימו, וחמש כפול ארבעים הרי הם מאתיים מכות בדיוק! (מעשה רוקח)

ויוציאנו ה' לא על ידי מלאך ושרף כו'.

כי דבר הנעשה ע"י מלאך ושליח, הוא כפי הדרגת השליח, ולא הי' כולל הגאולה רק כפי מדריגה זו, וגם לדורות השפלים לא הי' מושג הגאולה ג"כ, אבל הגאולה הי' ע"י הקב"ה בעצמו, והוא שלימות כל העולמות וחיות כל הוה, ולכן גאולה הבא מכחו, כוללת כל המדריגות, מריש כל דרגין עד סוף כל דרגין, וזהו שאמר ואלו לא הוציא "הקב"ה" דייקא, כי אם הי' ע"י שליח הרי אנו ובנינו כו', אבל ע"י שהוציא אותנו בכבודו ובעצמו הי' גאולת עולם, וכן הבטיח הקב"ה לאברהם דן אנכי, ובמדרש על פסוק מי אנכי כי אלך אל פרעה, פירוש שמשה רבינו ע"ה אמר איך יתקיים הבטחת דן אנכי, שרצה מרע"ה להיות הגאולה בכבודו ובעצמו, ובאמת מרע"ה שהיה עניי גדול ונתבטל ממציות אליו ית', לכן הי' שליחותו כמו ע"י הקב"ה בעצמו, והוא לא חשב על עצמו זאת, וזהו שאמר מי אנכי, שסבר שאינו כדאי להיות נחשב במדריגה רבה כזו.

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. יש להבין במהות השאלה מה היה קשה לו מפני מה אנו אוכלין מצה הלא ה' יתברך צוה לנו שנאכל מצות שבעה ימים. גם התיורץ אינו מספיק שהרי עודם במצרים נצטוו על אכילת המצה קודם שנגאלו ועשו להם צידה לדרך. אמנם יראה על פי מאמר בעל ההגדה למעלה ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים שכל המרבה לספר וכו'. ויש להתבונן בטעם סיפור זה מהו. ויראה כי הנה ידוע מה שאמרו בספרי קודש (עיין ליקוטי תורה מהאר"י ז"ל) על מאמר בעל ההגדה, אני ולא מלאך אני ולא שרף וכו' שישראל היו משוקעים במצרים במ"ט שערי טומאה והטומאה היתה גדולה כל כך עד שגם המלאכים נתיירו ללכת שם שלא יתגשמו באויר הטמא, ומפאת מעשיהם לא היה באפשרי שיגאלו רק שהמאציל העליון קיים מאמרו למעני למעני אעשה (ישעיה מ"ח, י"א) ונתיחד מיניה וביה בלא אתערותא דלתתא והופיע עליהם פנימיות אלהותו ונתבטל אחיות החיצונים ויצאו מהגלות. **וכן בכל מצוה ומצוה** הנה אמרו חז"ל (סוכה נב.) שיצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואילולי הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, וכן אמר אדמו"ר הרב הקדוש רבינו אלימלך זצוק"ל על פסוק (תהלים קמ"ז, א') הללויה כי טוב זמרה אלקינו וגו' שכביכול שה' יתברך הוא המזמר שאלמלא הקב"ה עוזרו לא היה האדם יכול לומר אפילו דיבור אחד, ומופת לזה הוא מעת יציאתם ממצרים שהיו אז טרודים ביציאתם והכינו עצמן לזרעם ונשאו אחר כך הבצק בשמלותם, ובדאי לא היה באפשרי שישמרוהו אז מחימוץ אם לא כי ה' עזרם וזיכה אותם שלא יחמיץ עיסתם כדי שיקיימו מצות אכילת מצה. **וזהו שאמרו** ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, פירוש מי שהוא חכם ונבון לא ידמה בנפשו שחכמתו עמדה

שימורים לכל בני ישראל לדורותם" אף לדורות, כי בכל הדורות מוציא ה' את ישראל ממצרים בלילה הזה!

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.
"נראה לי פירוש הכתוב כך: כי צריך האדם לראות את הניסים שעושה לו הקב"ה, כי הקב"ה עושה ניסים לאדם בכל יום, כאילו הוא איננו כדאי לכך, רק מצד חסדו הגדול, כמו בשעה שיצאו בני ישראל ממצרים, שלא היה להם שום מצוה, וזה הפירוש 'חייב אדם לראות את עצמו' את כל הניסים שעושה לו הקב"ה, כאילו הוא יצא ממצרים, והבן". (הגהות הברוך טעם על "טורי אבן" ראש השנה ז).

אשר גאלנו וגו'.
וצ"ע הלא כבר ברכנו שהחיינו, וי"ל דאע"פ שאנו עכשיו בגלות מכל מקום שמחתנו שיצאנו מקליפת מצרים וזכינו לקבלת התורה, וז"ש אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, ואף שאנחנו עכשיו בגלות מכל מקום שמחתנו הוא שוהגייענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, שאנו זוכים לקיים מצות ה', ואם כן כיון שעיקר שמחתנו הוא על גאולת הנפש על כן אנו מבקשים שיזכנו ה' לגאולת הנפש בשלימות ויגיענו וכו' ואז נקיים כל המצוות התלויות בארץ.

על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ
גם בתורה (דברים טז, ג) הוזכר ענין החפזון כדבר שיש לעשות לו זכר: "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים", ועל כן תמה השל"ה הק' (בחיזושי למסכת פסחים): וכי העובדה שיצאו בחפזון למעלה תיחשב עד שיש לקבוע אותה בזכרון, והלא אדרבה, על הגאולה האחרונה נאמר (ישעיהו נב, יב): "כי לא בחפזון תצאו?" ועוד יש לתמוה: איך אמר בעל ההגדה "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ", והרי במצות "בערב תאכלו מצות" נצטוו עוד בראש חודש ניסן, בעוד החפזון שבגללו לא הספיק בצקם להחמיץ היה רק בט"ו בניסן, כאשר יצאו ממצרים? **אלא, הוא מבאר**, בכל אותם שנים שבהם השתעבדו המצרים בישראל ומיררו את חייהם בעבודה קשה, הרי כל כך לחצו אותם ודחקו בהם עד שגם הזמן שהוקצה להם לאכילה, כדי שיהיה להם כח להמשיך ולעבוד עבודת פרך, היה קצר כל כך, שלא הספיק בצקם להחמיץ, וכבר זירזום הנוגשים לשוב לעבודתם. נמצא שבכל השנים שהיו תחת שעבוד מצרים לא תתאפשר לבני ישראל לאכול חמץ, אלא רק מצה, שהיתה להם לחם עוני בימי צרה ומצוקה. **והנה, בדרך פלא בדיק** באותו אופן היתה גם גאולתם, כי בדבר אשר זדו עליהם, ואף בשעת גאולתם זומן להם אותו "חפזון", שבגללו שוב אכלו מצות, אך הפעם לא מתוך שעבוד וצער, אלא מצות של שמחה וגאולה! והקב"ה, שלפניו הכל גלוי וידוע, צפה הכל כבר בראש חודש ניסן, כאשר ציום "בערב תאכלו מצות", ועל כך אנו משבחים ומהללים על החפזון של שעת היציאה ממצרים, ועל שהגאולה היתה במהירות ובחפזון, מאפילה לאור גדול. המצה, אם כן, היא זכרון כפול: הן "לחפזון" שמתוך השעבוד, והן "לחפזון" שמתוך דיצת היציאה...

כורך.
ולכאורה צ"ב איך אוכלים אותם בהסיבה בעוד שמרור אין אוכלים בהסיבה שזה מורה על חירות ומרור מרמז הדיכוי מחירות? וי"ל שהרי מצה מרמז על אמונה כדאי בזה"ק שהיא "מיכלא דמהינותא" ומכיון שכורך יחד עם המרור את המצה האמונה בה' אחד ומאמין שהכל לטובה וה' עמו בכל עת ובכל שעה, בזה גופא תבטל ממנו כל המרירות, ושפיר אפשר לו להסב אז בדרך חירות כבני מלכים.

כן עשה הלל וכו' היה כורך וכו'.
בלתי ספק שגם שאר התנאים ידעו מדרש זה, ומאי רבותא דהלל, וביאור הדבר כי ליל פסח הוא עת רצון וגאולה וישועה שמור לדורות על גאולתנו ועל פדות נפשינו, ואת זה לעומת זה עשה אלקים, ליל ט' באב הלילה ההוא כולו מרור, וחל ביום שחל ליל פסח, וטעמא דמילתא שאם חלילה יתחזקו הדינים בלילה ההוא, ימתקו ע"י הרצון והחסד המתגלה בליל פסח, והלל היה יודע לעשות המיתוק הזה, ע"כ היה כורך מצה ומרור, שהוא כינוי לב' הלילות, והמתיק את המרור במצה. (הרה"ק הרבי ר' מנחם מנדל מרימנוב ז"ע)

כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות. ויבואר פסוק אהי-ה אשר אהי-ה, עפ"י

לו לקיים המצוות רק שיקח ראייה מיציאת מצרים שאילולי שה' יתברך הוציאם למענו לא היה באפשרי שיגרמו על ידי מעשיהם אתערוותא דלעילא, הגם שהיו ששים ריבוא והיו בהם הרבה חכמים וצדיקים ואף על פי כן לא היה מעשיהם גורם אתערוותא דלעילא, ולכן כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובש שכל מה שמרבה לספר יותר להעמיק בנס יציאת מצרים ואיך שהיו משוקעים ולא היה באפשרי שיגאלו אם לא שה' יתברך גאלם למען שמו, מכיר הוא יותר ויותר שאין האדם יכול לעשות מאומה, ובכלל סיפור יציאת מצרים הוא גם כן לספר איך שה' יתברך עזרם בזה שלא החמיץ עיסתם הגם שהלכו בדרך ועיסתם בשמלה על שכמם ולא היה באפשרי לשמור מחימוץ רק בעזר אלקים לא החמיץ, ומזה ידע שכל המצוות כולם אין האדם עושה מאומה אם לא שה' יתברך עוזרו.

וזהו אומרו מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, פירוש איך אפשר לאכול מצה שתהיה משומרת ודאי הלא דבר גדול הוא מאד שלא יהיה בו שום חשש כלל וכלל אפילו ממשוהו חמץ ואיך אפשר לקיים מצוה זו כתיקונה, ואמר על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו, רצה לומר שאנו סומכים שה' בעזרנו שלא יהיה במצות מצה שום חשש כמו שעזר ה' יתברך את אבותינו בצאתם ממצרים, הגם שאז לא היה באפשרי להם כלל וכלל לשמרה מחימוץ כהלכתו, כן אנו נבטח בה' שהוא יעזור לנו לקיים מצות מצה כהלכתה. (מאור ושמש)

מצה ומרור.
וקשה המרור זכר לשעבוד, "על שום שמררו המצרים חיי אבותינו במצרים", והמצה זכר לגאולה, "על שום שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו". ומדוע הקדימו את המצה למרור? ותירץ במשל ששמע מרבו, הרבי רבי בונים מפרשיסחא זי"ע. מעשה במלך שכעס על בנו יחידו. גרשו מעל פניו, והגלוהו למחוז מרחק. לימים נכמרו רחמיו, ושלח שר אחד להודיע מה מצבו, הלך השר ומצאו בין הכפריים בבית המרור, יחף וקרוע בגדים ורועד מצנה, כי משכן את אדרת הכבשים עבור המשקה. נכנס עמו השר בדברים, ושאלו מה חסר לו. ענה בן המלך: "אלו היו לי מגפים הגונות והיו פודים את אדדתי, לא היה מאושר ממני!" **והיה הרבי מפרשיסחא אומר:** הן בנים אנו לה' אלקינו, ובעוונותינו גורשנו מבית חיינו. ובמקום להעתיר לשוב לארמון אבינו, וכלום חסר דבר בבית המלך, הרי כל מבקשנו זוטות פעותות ואמר על כך החדושי הרי"ם, שיתכן שדווקא בקשות אלו יביאו להשבת בן המלך לחיק אביו, כי יעוררו עליו חמלה ורחמים והוסיף, שלפיכך מנויה המצה לפני המרור. כי עד שלא נגאלנו ממצרים, לא הבנו עד כמה מר לנו. הסתגלנו למצבנו ולא בקשנו אלא זוטות. רק אחר ה'מצה, אחר הגאולה, כשמביטים אנו אחורנית וסוקרים את העבר, מבינים אנו מה מר היה המרור!.

ופרש בזה את הכתוב: "וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם, ויראו מאד..." ויאמר משה אל העם אל תיראו, התייצבו וראו את ישועת ה'" וגו' (שמות יד, יג). שבני ישראל חשבו שכבר יצאו משליטת מצרים וטומאתה ונכנסו לקדושה. וכשראו שהמצרים רודפים אחריהם התיראו, שהבינו שעדיין משוקעים הם בטומאת מצרים, והתאוננו: "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר", מה הועלנו ביציאתנו! והשיבם, שהועילו בכך שעתה מכירים הם בטומאת מצרים ומבינים שיש להתירא מכך, והכרה זו עצמה היא ישועת ה'. כי כשהאדם מכיר ברע מצבו אזי יכול הוא להושיע!

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.
יסוד הדברים נמצא ב"אור החיים" הקדוש בפרשת בלק (במדבר כג, כב) על הפסוק ק-ל מוציאם ממצרים, וזה לשונו: "אמר 'מוציאם' ולא 'הוציאם' וכו', ונראה על דרך אמרם 'בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', על כן אמרו יודעי פנימיות התורה כי בכל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל, והוא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אמרו ק-ל מוציאם ממצרים, כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם כנזכר", עד כאן לשונו. וכמו כן יש לפרש על הפסוק "ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים" נקט 'להוציאם', בלשון עתיד, לומר שהוא עתיד להוציאם תמיד בכל שנה כשיבוא הלילה הזה. "הוא הלילה הזה לה'

אם נערוך נגד התענוג הראשון אפ"כ יהיה ג"כ תענוג כמו התענוג הראשון. וזה כימי צאתך ממצרים אפילו נגד התענוג הראשון יהיה ג"כ תענוג - אראנו נפלאות, וזה אהי-ה אשר אהי-ה. (קדושת לוי)

חסל סידור פסח כהלכתו וגו'

היינו נקרא סדר על שם שהוא סדר על כל השנה איך להתנהג בדרך ה', ואנו אומרים כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה להוציא מכח לפועל כל הקבלות טובות ומחשבות טובות שקבלנו עלינו. (ישמח ישראל)

דברי תורה מרבותינו הק' מבעלזא

אפשר לפרש, דאנו עושים הסדר בלילה הזה לקיים מ"ע דאורייתא ודרבנן, וצריכים הכנה רבה להתקדש ולהטהר לעשות ולקיים המצוות כתקונן. ואם ישים אל לבו, שההכנה למצוות לא היתה כראוי בקדושה וטהרה, לא יוכל להתחיל לעסוק בסדר המצוות הרבות שבלילה זה. אמנם ידוע שגם בנ"י לא היתה להם שום הכנה, ואפ"כ הגביהם ה' למדרגה עליונה. לזאת גם אנו מצפים לרחמי שמים שיעשה כן גם עמנו, דאף שלא היתה ההכנה כראוי ישפיע עלינו שפע קדושה למעלה מהכנתו. על כן מתחילים תיכף בהתחלת הסדר בהטמנת האפיקומן, כדי להמשיך עלינו קדושת פסח מצרים, ועי"ז ישפיע לנו הקב"ה שפע קדושה אף שההכנה לא היתה כראוי, כמו שהיה בפסח מצרים. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

כרפס, יחץ, מגיד, רחצה.

"כרפס", שהוא מענין שבירה וענווה, ואם אדם שובר את עצמו והוא עניו. ובכל זמן צריכים להחזיק עצמו במידת ענוה. "יחץ", שהולך בדרך האמצעי, ויחזיק את עצמו בלינונו. ואז "מגיד", יכול לומר שירות ותשבחות לפני הקב"ה. - "רחצה", א יוד [יהודי] צריך בכל פעם לאמור רחצה, שיזכה עוד לרחוץ עצמו. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

הא לחמא עניא. כל דכפין ייתי וייכול.

צ"ב כפל הלשון "כל דצריך ייתי ויפסח", ועוד כפילות "השתא הכא" וכו' השתא עבדי" וכו'. ואמר על פי דברי א"א כ"ק מרן מהר"ד זי"ע, דאיתא בגמרא (קידושין לח.) "עוגות שהוציאו בני ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן". ודקדק הלא המן ירד להם רק בט"ו אייר, אם כן כשאכלו את העוגות לא ידעו עוד טעם המן, ואם כן מנא ידעי שיש לזה טעם מן. ואמר **על פי הגמרא** (יומא עה:) "לחם אבירים אכל איש (תהלים עה, כה), לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו" וזה המן, ואם כן בליל פסח דהגביה הקב"ה את ישראל למעלה ממדרגתם, והיו דוגמת מלאכי השרת, אם כן שפיר יכלו להבחין ולהרגיש בזה טעם מן שהוא מאכל של מלאכים, כי גם הם היו אז בבחינת מלאכי השרת, אלו הם דברי קדשו ז"ל. ובזה י"ל, כי בכל ליל ראשון דפסח מגביה הקב"ה גם כן את ישראל למעלה ממדרגתם, ואפשר שיבואו למדרגת מלאכי השרת, ובזה שפיר אנו אומרים שהש"ת יכול לעזור שבמצות אלו נוכל לטעום טעם מן שטעמו אבותינו במצרים, וזהו "הא" לחמא עניא שזהו ממש אותם עוגות שאכלו אבהתנא בארעא דמצרים **וכן רומז "כל דכפין"** - על מדרגה קטנה ייתי וייכול. "וכל דצריך" - זה רומז למדרגה גבוהה שזוכה להשיג בלילה הזה "ייתי ויפסח" - רצה לומר שזוכה לטעום טעם כמו בפסח הראשון. וכן "השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישאל" - זה גם כן בחינה נאה. ו"השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין" - רומז לבחינה יותר גדולה, שנזכה לגאולה שלימה במהרה בימינו אמן. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

מה נשתנה.

מוזגין כוס שני והבן שואל: נוהגים אצלנו לספוק כף על כף קודם שהבן שואל הקושיות מפני שהכהן גדול בשעה שנכנס לעשות את מלאכתו ולעבוד עבודתו היה קולו נשמע בבואו אל הקודש על ידי הפעמונים שתלו בתחתית המעיל ולכן גם כן בשעה שהבן נכנס בליל התקדש חג לעשות ולקיים את המצווה של כי ישאלך בנך וכו' סופך כף אל כף בבחינה זו של ונשמע קולו בבואו אל הקודש וגם בו מתקיים הענין (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים

כתוב ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת

משל לעני שהרויח עשרת אלפים בפעם אחד והיה לו תענוג גדול, ואח"כ הרויח עוד ק' אלפים, יש לו ג"כ תענוג גדול, אבל נגד תענוג הראשון אין תענוג זה נחשב לכולם, ואם היינו רוצים להעריך נגד התענוג הראשון, שיהיה לו ג"כ עכשיו תענוג כמו התענוג הראשון, צריך להרויח רבוא רבבות אלפים. והנמשל, הקב"ה פדה אותנו ממצרים מבית עבדים ועשה עמנו נסים ונפלאות, והיה זה התענוג הראשון, ובמהרה אי"ה יעשה עמנו כל כך נסים ונפלאות עד אין מספר, ואפילו

שריפת הנר של הבדיקה.

טעם למנהג שנוהגים לשרוף גם את הנר של הבדיקה והלא לא נגע בחמץ. ולכאורה היה היה צריך להצניעו למצוה אחרת, כגון לנר חנוכה או לנרות שבת, הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא וכו', ויש לתרץ והנה לאחר שעשינו אש שלנו ובדקנו את החמץ על ידי הנר, מרמזים בשריפתו שאנו מצפים שלשנה הבאה לא נזדקק לו יותר אלא הקב"ה ישרוף בכבודו ובעצמו את החמץ הרע דהיינו היצר הרע ע"י האור החדש והגדול שיזרח בעת הגאולה השלימה. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

סיפור יציאת מצרים.

רבים מתקשים מדוע לא נזכר שמו של משה רבינו ע"ה בתוך ההגדה רק פעם אחת ואף היא לא לשם הזכרה ממש רק בדרך עקיפה "ויאמינו בה' ובמשה עבדו"? וי"ל הראשון שקיים את מצות "סיפור יציאת מצרים" - הוא משה רבינו ע"ה בכבודו ובעצמו, שהרי ילדיו גרשום ואליעזר לא היו עמו בצאת ישראל ממצרים, אלא הובאו אחר כך למדבר על ידי צפורה אמם - כמסופר בפרשת יתרו, והיה יושב עמם אביהם ומספר להם את ניסיו יתברך ונפלאותיו המרובים. ניתן לשער, כי צורת הסיפור שסיפר משה רבינו ע"ה בשעתו, היא הצורה והאופן בה נקבעה ההגדה לדורות, מעתה מובן להפליא מדוע לא נזכר שמו הקדוש בכל ההגדה, כי בגודל ענוותנותו הגדולה העלים משה רבינו ע"ה במכוון את שמו בעת הסיפור הדברים לבניו...

כרפס.

הטעם למה מטבילים את הכרפס במי מלח, כי זה דרך בני מלכים לטבול את האוכל אמר מהר"ש זי"ע טעם למה דווקא במי מלח דאיתא במדרש דבעת שצוה ה' לעשות הפסח הוציא רוח מגן עדן ושבת לוי שהיו מהולים היו רשאים לעשות את הפסח. באו מיד אל משה ואמרו שרצונם לעשות את הפסח ואמר להם שכתוב בתורה כל ערל לא יאכל בו, ומיד מלו את עצמם ואיתא בגמרא הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר וצריך טבילה, ובמצרים לא היה אלא הנילוס והלכו כל ששים רבוא לטבול בנילוס ומרוב העם נערכו המים, ומים מלוחים נקראים מים עכורים ולכן טובלים במי מלח רמז לששים רבוא שטבלו בנילוס. (כ"ק מרן מהר"ש זי"ע)

יחץ

צריך טעם למה מיד בתחילת הסדר עושים הכנה במצה ומצניעים אותה לצורך סוף הסדר. ונראה, דא"א (מהר"י) זי"ע אמר, דכשהאדם מכין את עצמו בקדושה וטהרה לקיים מ"ע דאורייתא ודרבנן שבזה הלילה, יוכל להרגיש ולטעום קדושת פסח מצרים ופסח דלעתיד. ופירש בזה מ"ש רז"ל דישאל טעמו בהעוגות שהוציאו ממצרים טעם מן. דקשה הלא עדיין לא היה להם המן, ואיך ידעו שיש בעוגות טעם מן. אבל ידוע כי בעת שיצאו ממצרים הוציאתם הקב"ה מאפילה לאור גדול, והמן הוא לחם אבירים כולו רוחניות, על כן הרגישו מכח קדושתם טעם מן שהוא כולו קודש. אד"ק ז"ל. **ובזה יובן** מה שאנו אומרים, הא לחמא עניא וכו' כל דכפין ייתי ויכול, ואיך אומרים כך הלא אפשר שיבואו אורחים יותר ממה שהכין. ולהנ"ל ניחא, דהפי' הוא, הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא במצרים, שהוא היה בבחינת מן כנ"ל, וכיון דבמן כתיב, והממעט לא החסיר, ע"כ. כל דכפין ייתי וייכול. ובזה ניחא מה שעושים תיכף בתחילת הסדר הכנה בהטמנת האפיקומן, דהפירוש הוא, אפיקו מנא, ר"ל להמשיך ע"י קדושת ההכנה את קדושת המן להמצות, כנ"ל. **עוד**

יודע על איזה פרט לבקש מהשם יתברך, ולכן מבקש שהקדוש ברוך הוא יעזרהו בכל העניינים מאכט ער בעסער ווי אלע. (כ"ק מרן מהר"י זי"ע)

ושאינו יודע לשאול את פתח לו כו'

כ"ק מרן מהר"ד זי"ע מבעלזא אמר דהנה בטור [סי' קט"ו] כתב הטעם שאנו אומרים השיבנו אבינו לתורתך, דאנו נקראים בנים למקום והקדוש ברוך הוא אבינו, ותנן חייב אדם ללמוד עם בנו תורה, והנה אחז"ל לפי דעתו של בן אביו מלמדו, והנה זה שייך אצל אדם שאין בכח האב ללמוד יותר עם הבן מכפי ערך הדעת שיש להבן, אבל הקדוש ברוך הוא אבינו אב הרחמן, אף כשאין לנו ח"ו דעת כלום, יכול הוא יתברך שמו ליתן לנו גם דעת והשגה וללמוד עמנו. וזה שאנו אומרים להקדוש ברוך הוא ושאינו יודע לשאול גם כן לא נכזבה תוחלתו כי את פתח לו את הדעת וממילא יוכל ללמוד, עכ"ד.

לוקחים את הכוס באמירת והיא שעמדה.

הטעם שאוחזים הכוס כשאומרים והיא שעמדה, הוא, כי ידוע שהד' כוסות מרמזין נגד הד' כוסות שיעברו על ראש אוה"ע, כוס התרעלה, על כן אוחזין הכוס ביד, להראות שהכוס שאנו לוקחים מרמז, שאם יעמדו ח"ו האוה"ע להרע לנו, אז יעבור עליהם כוס התרעלה. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

בדמיון חיי, בדמיון חיי.

הטעם שכופלין ואומרים ואומר לך בדמיון חיי ואומר לך בדמיון חיי הוא, כמו שכתב הבית יוסף בהלכות מילה, שלכן כופלין גם כן כנ"ל בברית מילה, לרמז שעל ידי המילה יזכה לעולם הזה ולעולם הבא, והנה במגיד מישרים איתא שאמר המגיד להבית יוסף, ותזכה לעלות במעלות הצדיקים ותזכה לשרוף על קדושת שמי ובכן תשאר זך ונקי, ומעתה אתה נחשב מהעומדים לפני ה', לפי שאתה עתיד להישרף על קדושת שמי וכו', ושאל כ"ק מרן אדמו"ר מהר"י זצוק"ל את אביו ה"ה כ"ק מרן אדמו"ר מהר"ש זצוק"ל, שלא מצינו שהבית יוסף נשרף על קידוש השם, והשיבו אביו שבחיים היותו מסר הבית יוסף את נפשו בכל רגע ורגע עבור שמו הגדול, ונחשב כאילו נשרף על קידוש ה', ובזה אפשר לומר הכונה במה שמצינו שאמר אמורא לחבירו עולמך תראה בחיך, היינו שבחיים חיותו אפשר להיות בבחינת עולם הבא, וזהו שאנחנו כופלים בדמיון חיי, לרמז בעולם הזה ובעולם הבא, היינו גם כן ליכנות לעולם הבא בחיים.

רבי יהודה היה נותן בהן סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב.

וצריך ביאור בכוונת רבי יהודה בנתינת הסימנים. וי"ל, על דרך דאיתא בזוה"ק שאצל משה רבינו נאמר (במדבר י, לה): "ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויבך", והיינו שכאשר רצה משה רבינו להכניע את שונאי ישראל, היה מעורר עליהם דינים, ומתפלל לפני השי"ת שישברם, יפיצם ויכניעם, אבל דוד מלך ישראל התפלל (תהלים קלח, ח): "קומה ה' למנוחתך" וגו', שהיה מתיירא להתפלל באופן זה של המשכת גבורות ודינים על אוה"ע, כי ענין זה לעורר דינים בעולם, הוא סכנה גדולה, ולכן היה מתפלל תמיד על ישועת ישראל, שימשכו חסדים ורחמים על בני ישראל ויתרומם קרנם, ועי"ז ממילא יכנעו וישברו השונאים לפניו. והנה, ענין המכות הוא הכנעת והשפלת שונאי ישראל, כי על ידי אמירתם מתעוררים עליהם דינים וגבורות, ולכן לא רצה רבי יהודה להזכיר בפירוש ולמנות בפרוטרוט, אלא היה נותן בהן סימנים, להזכיר רק בראשי תיבות, והשי"ת יודע מה שבלבנו. אבל התנא קמא שמפרט כלהמכות בפרוטרוט ס"ל שבליילה זה מותר לעורר דינים עליהם, מכיון שליל שימורים לישראל, ולכן לא חייש מלפרט ולמנות כל המכות. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

דצ"ך עד"ש באח"ב

דצ"ך עד"ש באח"ב, דצ"ך מלשון דיצה, עד"ש מרמז על עשו, שאכל נזיד עדשים, באח"ב היינו בא חוב, שיבא הסוף הקשה של עשו, פריידיך עשו, עס וועט קומען דיין שווארצע סוף. (כ"ק מרן מהר"א זי"ע)

אילו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם, דיינו.

לכאורה יש להקשות: הלא לשון הפסוק (שמות יב, יב) הוא: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים", ומכאן הריגת הבכורים קדמה לעשיית השפטים באילולי מצרים, ולמה הפך בעל ההגדה את הסדר? וי"ל דהסיבה שהקב"ה הרג את הבכורים, היא משום שבעבודת האלילים נעשתה

אותות אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה' ויש לדקדק דהוה ליה לכתוב וידעו כי אני ה' מדברים כאן על בנים שידעו את ה' על ידי שנספר להם נס יציאת מצרים ואמאי כתוב וידעתם? ויש לומר דכאשר אדם רוצה להשריש בלב חבירו דבר אמונה או שרוצה להוכיחו צריך קודם הוא בעצמו להאמין באותו הדבר באמונה שלימה ולקשט את עצמו תחילה ואז יהיה דבריו יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב אבל אם לא יחזק בתוך עצמו את האמונה לא יוכל להשפיע אותו לאחר וזהו פירוש הפסוק ולמען תספר באזני בן ובן בן וגו' שכדי לקבוע האמונה בלב בניכם צריכים אתם בתחילה לדעת בעצמכם כי אני ה' ולהאמין באמונה שלימה ואז תוכלו לקבוע האמונה בלב בניכם. (כ"ק מרן מהר"י זי"ע)

ברוך המקום - כנגד ארבעה בנים.

כ"ק מרן מהר"י הקשה מדוע סדר בעל ההגדה את ההודאה על קבלת התורה ליד כנגד ארבעה בנים דברה תורה ומה הקשר שביניהם את זה אמר מרן זי"ע שעל מכת חושך מפרש רש"י ז"ל שהקב"ה הביאה על המצרים כדי שלא יראו האין שהיהודים קוברים את הרשעים שביניהם שלא רצו לצאת ממצרים ואמנם כל זה היה קודם מתן תורה שרשעי ישראל היו מתים ולכן הצרכו לקבור אותם ברם שונה הוא הדבר לאחר שהמקום נתן תורה לישראל שעל ידי הקדושה והתורה יכול אף הרשע הגמור להתקרב להשם יתברך כי לא יחפוץ ה' במות הרשע. (כ"ק מרן מהר"י זי"ע)

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לעמו ישראל.

ויש לדקדק דאיזה שייכות יש הא דברוך שנתן תורה לעמו ישראל לענין הארבעה בנים, ואמר לפרש על פי דברי רז"ל (ע"ז יז. וקהלת רבה א, ח, ג) דכל הפורש ממינות מיית דכתיב (משלי ב, יט) כל באיה לא ישובו ולא ישיגו ארחות חיים, ואמר הרה"ק מקאמינקא זי"ע דזה הוא רק אם עושה תשובה ואינו מתגבר עצמו בלימוד התורה"ק, אבל אם עושה תשובה ומקבל עליו עול תורה ומתגבר בלימוד התורה הק' אז זכות התורה מגין עליו שיוכל לעשות תשובה כראוי ויחיה לאורך ימים, ופי' דברי הכתוב בזה האופן כל באיה לא ישובו אימתי בזמן שלא ישיגו ארחות חיים, אבל אם משיגים ארחות חיים היינו התגברות בתורה אז זוכים לתשובה שלימה ולחיים ארוכים. והנה החטא של הבן רשע הוא מינות ותיקונו הוא לימוד התורה, ולכן הקדים בעל ההגדה לומר ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, דבמקום שהזכיר חטאו של בן הרשע רצה להקדים ולומר תיקונו דהיינו ע"י התגברות בתורה. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

חכם מה הוא אומר.

ואף אתה אמור לו כהלכות פסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. יש לדקדק מה זה שאמר כהלכות הפסח היה צריך לומר הלכות פסח ועוד מדוע דוקא ההלכה הזאת של אין מפטירין וכו' בחר בעל ההגדה ונראה כי בלילה הזה נותן ה' כח לבן שיוכל לשאול ולאב שיוכל להשיב, ועל כן צריך האב להשתדל להשיבו תשובה נכונה כדי שיקבע תשובה זאת בלב הבן תמיד. וזהו הכונה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כלומר שאין לאכול אחר אכילת פסח שום מזון הוא כדי שישאר טעמו של אכילת פסח בפיו. כך צריך האב להשיב לבנו תשובה נכונה שתקבע בלבו לעולם שישאר טעמו בלבו כשם שהטעם של הפסח צריך להישאר בפה. (כ"ק מרן מהר"ד זי"ע)

ושאינו יודע לשאול את פתח לו.

ויש לפרש רמז ד"ז דהנה יש כמה ענינים שהאדם צריך להתפלל עליהם והאדם אינו יודע כלל שצריך להתפלל ע"ז ויש כמה תפלות שהאדם אינו יודע היאך להתפלל, ועי"ז אנו מבקשים ושאינו יודע לשאול מי שאינו יודע להתפלל ולשאול אז את פתח לו היינו שהשי"ת יפתח לו מעצמו. (כ"ק מרן מהר"ש זי"ע)

שאינו יודע לשאול את פתח לו וכו'.

הרה"ק הרבי ר' הירש מרימנוב זי"ע היה אומר, אויף מיין ווארט דער שאינו יודע לשאול מאכט בעסער ווי אלע, והכונה הוא, כי בדרך הטבע כשאיש ישראל צריך איזה ישועה, מכוון בשמונה עשרה באותה ברכה דמיירי בזה הענין שהוא צריך להוושע בו, למשל מי שצריך לרפואה מכוון בברכת רפאנו, אבל מתלמידי הבעל שם טוב מקובל שלא לעשות כן כי אם שיכוון בכל הברכות בשוה, והקדוש ברוך הוא שיועד מה חסר לו, ימלא את חסרונו, וזהו הכונה, שאינו יודע לשאול, שמשום שאינו

רק עלה למעלה ונגנז למעלה, נמצא דנתחברו שני בתי המקדש למעלה, ונעשה 'דלת', כי ב' פעמים 'בירה' בגימ' 'דלת', וע"ז אנו מתפללים שירד הבית המקדש למטה למקומו, וישאר שוב בשמים רק בירה ותתחלק הדלת לשנים, ולכן 'פותחים הדלת' לרמוז שאנו מבקשים שתפתח הדלת ותחלק לשנים, ויהיה בירה למעלה ובירה למטה.

שפוך חמתך.

כ"ק מרן מהר"א זי"ע אמר בזה"ל הנה כ"ק אאמו"ר זי"ע אמר טעם על מה שאומרים שפוך חמתך אחר הסעודה, דהנה בזה"ק (ב, ריט.) הקשה דלמה נקרא מזבח הפנימי דבשלמא מזבח החיצון נקרא מזבח משום שהקריבו עליו זבחים אבל מזבח הפנימי למה היה נקרא מזבח, ותי' בזה"ק שע"י המזבח הפנימי הי' נכנעים כל התנגדות דקדושה ולכן הי' נקרא מזבח שזבח והכניע כל עניני התנגדות דקדושה, והנה בסוף חגיגה (כז.) איתא והמזבח עץ שלש אמות וגו' וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ד' (יחזקאל מא, כב), פתח במזבח וסיים בשולחן לומר שבזמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר על אדם עכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו, ומבואר דשולחנו של אדם יש בו בחי' מזבח, אבל עדיין לא ידענו איזה בחי' מזבח יש לשולחן אם בחי' מזבח החיצון או מזבח הפנימי, ואמר אאמו"ר ז"ל דזה יכולים ללמוד מהא דאיתא ביומא (נח:) ויצא אל המזבח אשר לפני ד' (ויקרא טז, יח) זה מזבח הזהב, וכיון דבשולחן נמי כתוב זה השולחן אשר לפני ד' א"כ הא דשולחן יש בו בחי' מזבח היינו בחי' מזבח הפנימי, וכמו שע"י מזבח הפנימי הי' נכנעים כל מיני התנגדויות דקדושה כן הוא ע"י שולחנו של אדם כשאוכל בקדושה ובטהרה כראוי יש בו כח להכניע כל עניני התנגדות דקדושה, וזהו הטעם שאנו אומרים שפוך חמתך אחר הסעודה, שבכח האכילה שאכלנו בקדושה ובטהרה וקיימנו המצוות דאורייתא ומצוות דרבנן ומנהגי ישראל אנו מבקשים שהשי"ת ישפוך חמתו על הגוים וישמידם מתחת שמי ד'.

והוסיף כ"ק מרן מהר"א זי"ע ואמר הטעם עפ"י המבואר בשו"ע (או"ח סי' רלא) בבאיור הענין דכתיב (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו, שכל מעשיו יהיו לשם שמים, שבשעת אכילה ושתיה יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו. וזה שאנו מבקשים אחר האכילה שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך, שהם לא ידעו את ד' אבל אנחנו ידענו את ד' וקיימנו בכל דרכיך דעהו אפי' בשעת אכילה לכן אנו מבקשים אותך שפך עליהם זעמך וגו'

בימים ההם על ידי הבכורים, שהיו משמשי העבודה-זרה, והקב"ה רצה לבער את רוח הטומאה מן הארץ ועל כן הרג את בכוריהם ועשה שפטים באלוהיהם, בגמרא (עבודה זרה נב:) למדנו לגבי ביטול עבודה זרה ומשמשיה, שאם ביטל רק את העבודה זרה - ביטל בכך גם את משמשיה, אבל אם ביטל רק את משמשיה, עדיין אין בכך ביטול של העבודה זרה עצמה. ואם כן, אילו הקב"ה עושה קודם שפטים באלוקי מצרים, הרי ממילא היו מתבטלים גם משמשיה - הבכורים, ושוב לא היתה מגיעה להם הריגה, שהרי כבר אינם משמשי עבודה זרה. משום כך הקדים הקב"ה להרוג את הבכורים, משמשי העבודה זרה, ורק לאחר מכן עשה שפטים באלוהיהם, כדי להינקם הן מהאלילים והן מהבכורים. זו כוונת בעל ההגדה: "אילו עשה באלוהיהם", וממילא היו מתבטלים משמשיה, ומשום כך "ולא הרג את בכוריהם" דיינו! (כ"ק מרן מהר"ש זי"ע)

רבן גמליאל היה אומר וגו'.

בכל דור ודור, כשמגיע הזמן שעשה הקדוש ברוך הוא נסים לאבותינו מתעוררים אותן הנפלאות שהיו מקדם כמו שכתב המהר"ל מפראג על הפסוק זכר עשה לנפלאותיו, שתמיד כשמגיע הזמן של הנפלאות, מתעוררים אותן הנפלאות גם עכשיו, וזה כתב רבן גמליאל שאמר הטעם שאכלו אבותינו קרבן פסח בזמן שבית המקדש היה קיים, על שום שפסח וגו', הלא בזמן בית המקדש לא פסח הקדוש ברוך הוא, כל אחד במצרים, והטעם הזה שייך רק על פסח מצרים, ולפי הנ"ל אתי שפיר, שבזמן בית המקדש היו מתעוררים החסדים והנפלאות שהיו במצרים והיו כאילו עכשיו פסח הקדוש ברוך הוא, אם כן שייך הטעם הזה גם בקרבן פסח שאכלו בזמן בית המקדש.

נורו, זכר למקדש כהלל וגו'.

לקיים מה שנאמר על מצות ומורורים יאכלוהו, הפסוק הזה כתיב בפסח שני, ולמה לא הביא הפסוק ומצות על מורורים יאכלוהו הכתוב בפסח ראשון, אלא התירוץ שבעת הזה כשאנו עושים זכר למקדש, מתפללים אנחנו להקדוש ברוך הוא, שבמהרה יבנה בית המקדש ונזכה לעשות פסח שני, ונקיים מה שנאמר על מצות ומורורים יאכלוהו, דכתיב בפסח שני. (כ"ק מרן מהר"ש זי"ע)

שפוך חמתך.

הטעם שפותחים הדלת כשאומרים 'שפוך חמתך' הוא משום דבית המקדש נקרא 'בירה', כמו שכתוב הבירה אשר הכינותי. וידוע דבית המקדש של מטה מכון כנגד בית המקדש של מעלה, ממילא הבירה דלמטה נמצאת במקום הבירה של מעלה, וכיון שבית המקדש לא נשרף

סיפורים לפסח

הגה"ק אבד"ק בילגורייא זי"ע סיפר שאביו כ"ק מרן מהר"ד זי"ע נהג שאחר אפיית המצות בע"פ כשהביאו אותם החדרה הניחו אותם על המיטה והרואה היה סבור שהוא ענין פשוט מפני שהמיטה הוא המקום היותר מתאים בחדר להניח המצות ולסדרם עליה, אבל כשהי' כ"ק מרן מהר"ד זי"ע בראצפערט והיו צריכים להכניס המצות לחדר שלא היה בו מיטה וציוה כ"ק מרן מהר"ד זי"ע להכניס מיטה לחדר להניח המצות עליה אז ראו הכל שיש בזה כוונה מיוחדת, ואמר אז כ"ק מרן מהר"ד זי"ע הטעם שהוא זכר לפסח שהיו קושרין אותו בכרעי המיטה, ושאל אחד הלא לא מצינו זאת רק בפסח מצרים שהיה מקחו מבעשור. והראה כ"ק מרן מהר"ד זי"ע משנה במס' כלים (פי"ט מ"ב) חבל היוצא מן המיטה וכו' מעשרה ולחוץ טהור שבו קושרין את הפסחים, ובפי' הרע"ב שם שהיו רגילים לקשור שם הפסח בחבל שבכרעי המיטה כדי שיהא מזומן להם, הרי מבואר שתמיד קשרו הפסחים בכרעי המיטה. **כ"ק מרן מהר"ד זי"ע** פעם בליל פסח בשעת אמירת ההגדה כשהגיע לפסקא צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל שנא' ארמי אובד אבי, פתח פיו הק' בהתלהבות עצומה ואמר שלבן הרשע ביקש לעקור מה שנוהג אצל ישראל לומר ככה עשה אבי וככה התנהג אבי, ובוה שרצה לעקור דרכי האבות ומסורת האבות, בזה ביקש לעקור את הכל, כי זהו יסוד כל היהדות עכדבה"ק.

פעם בהיות כ"ק מרן מהר"א זי"ע ילד בן ארבע שנים בערך שאל אותו כ"ק מרן מהר"ש זי"ע בליל פסח, וויפיל קושיות פרעגט מען היינט, וענה כ"ק מרן מהר"א זי"ע, פיהר, ושוב שאלו כ"ק מרן מהר"ש זי"ע פארוואס עפעס פיהר, וענה כ"ק מרן מהר"א זי"ע ווייל אזויפיל האבען חכמים געהייסען פרעגען, ונענה כ"ק מרן מהר"ש זי"ע ואמר אה וויא גוט די זאגסט, מעהר וויא די חכמים הייסען, טאר מען קיין קושיות נישט פרעגען.

סיפור החסיד מוהר"ר מאטע מייזליס ע"ה שכ"ק מרן מהר"ד זי"ע בהיותו ילד קטן ישב בליל הסדר אצל כ"ק מרן מהר"ש זי"ע, ונרדם באמצע הסדר, וכשהתעורר בכה ולא היו יכולים להרגיעו, ואמר כ"ק מרן מהר"ש זי"ע עהר איז גערעכט במה שבוכה שהרי לא ראה את אליהו הנביא, שכנראה היה ישן בשעה שאמרו שפוך חמתך, ואמר כ"ק מרן מהר"ש זי"ע שיחזרו ויאמרו עוד הפעם שפוך חמתך ויפתחו עוד הפעם את הדלת ואליהו הנביא יבוא עוד הפעם, ואמר כ"ק מרן מהר"ש זי"ע נו אם אומרים עוד הפעם שפוך חמתך צריך לחדש בו איזה דבר, ואמר כ"ק מרן מהר"ש זי"ע שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו, ויש לדקדק דקודם נאמר "אל" הגוים, ואח"כ נאמר "ועל" ממלכות, אך י"ל, אל היינו עם גבול, הדפשת של אל הוא אלי, והוא עם גבול, אבל על היינו אויף זיי קען זיך דאס צושפרייטען בלי גבול, וע"ז אומרים שלאילו הגוים אשר לא ידעוך הוא רק אל היינו עם גבול, אבל אלו שבשמך לא קראו היינו שכן יודעים מהשי"ת ורק במזיד בשמך לא קראו עליהם יהיה על היינו בלי גבול. עכדבה"ק.

אורחות חיים

דיני ארבע כוסות

ו. לכתחילה צריך לשתות כל הכוס שלפניו אפי' אם הוא מכיל יותר מרביעית יין כי תקנת חז"ל היתה לשתות 'ארבע כוסות' שלמות (שו"ע הרב, ס' תע"ב, ס"ט).

ז. אם קשה לו לשתות הרבה יין לא יקח כוס גדולה המחזקת כמה רביעיות כי יש דיעות שצריך לשתות רוב הכוס אפי' בכוס גדולה כזו, אלא יקח כוס כזו שיוכל לשתותה ללא קושי, ואם אין לו כוס אחר יוצא יד"ח בשתיית רביעית (שו"ע, ס' תע"ב, ס"ט, ומ"ב סק"ג).

ח. ישתדל לשתות לכל הפחות רוב רביעית בבת אחת, ואם אינו יכול לשתות בבת אחת יכול לעשות הפסקה קטנה באמצע השתיה (עפ"י המב"ב בשע"צ ס' ר"י, אות י"א), אבל לא יאריך בהפסקה זו, ולא יעשה יותר מהפסקה אחת כי יש דיעות שאסור לשתות בשתיית הכוס יותר מכדי שתיית רביעית ויזהר מאד בדין זה משום שאם האריך בהפסקה זו, או שעשה שני הפסקות יש אופנים שצריך לחזור ולשתות.

ט. צריך לשתות ד' כוסות על הסדר שתקנו חז"ל, ולכן, אם שתה כוס שלישי קודם ברכת המזון לא יצא יד"ח, וצריך לחזור ולשתות אחר ברכת המזון (שו"ע ס' תע"ב, סע' ח, ערוה"ש, ס' תע"ב, ס"א), וכן השתה כוס רביעי לפני שסיים לומר כל סדר ההלל בלא דילוג לא יצא יד"ח חובת ד' כוסות (עיי' בה"ל ס' תע"ב, ד"ה שלא) כי מקום שתיית כוס רביעי הוא רק אחר אמירת כל סדר ההלל שתקנו חז"ל (ערוה"ש, ס' תע"ב, ס"א, נעדר ע"י הרה"ג ר' יעקב טרוביבע שליט"א)

א. שיעור הכוס לד' כוסות יהא מחזיק לכל הפחות רביעית (שו"ע, ס' תע"ב, ס"ט), ו"א שהוא 86 גרם, וסימנך 'כוס', ויש מחמירים שהוא 150 גרם, וסימנך 'כוס הגון', ובקידוש שהוא מדאורייתא צריך להחמיר, ובשאר כוסות שהם מדרבנן אפשר להקל (עיי' מ"ב, ס' תפ"ו, סק"א), ומנהגנו להחמיר בכל הכוסות (לוח דבר יום ביומו).
ב. מצוה לחזור אחר יין אדום כי הוא חשוב יותר שנא' 'אל תרא יין כי יתאדם', ועוד, שהוא זכר לדם ילדי ישראל שנשחטו ע"י פרעה, ואם הלכן משובח יותר יקח יין לבן (שו"ע, שם, ס"א, ומ"ב סק"ח, ומ"מ יכול להוסיף קצת יין אדום כדי שצבע היין יהיה קצת אדום זכר לדם).

ג. נשים מחוייבות בד' כוסות כאנשים אף שהוא מ"ע שהזמן גרמא כיון שגם הם היו באותו הנס (שו"ע, ס' תע"ב, ס"ד).

ד. ראוי לחנך את הקטנים והקטנות שהגיעו לחינוך ומבינים מה שמספרים להם ביציאת מצרים במצות ד' כוסות, ובדיעבד אינו מעכב (שם, סט"ו), והוא בערך בין גיל חמש לגיל שבע, ואף שבבנות אין חיוב חינוך, כליל פסח צריך ליתן אף לקטנות כי עיקר האמונה תלוי ביצי"מ - ערוה"ש, ס' תע"ב, סט"ו, שו"ע הרב, ס' תע"ב, סכ"ה), אבל אינם צריכים לשתות רוב רביעית אלא ישתו כשיעור מלא לגמיו שלחם (מ"ב, ס' תע"ב, סקמ"ז).

ה. נהגו ליתן ד' כוסות גם לקטנים שלא הגיעו לחנוך כדי שישאלו, ומ"מ אין צריך ליתן להם כוס המחזיק רביעית (חק יעקב, ס' תע"ב, סקב"ז).

הילולא דצדיקא

הגה"ק רבי יהודה רוזאניס זי"ע בעל "משנה למלך" על הר"מ ובעל "פרשת דרכים" נלב"ע כ"ב ניסן תפ"ז

ואנן יתמי דיתמי, אשר מחמת חסרון ורב השכחה ויד אינש בנפשיה, איך לא נבוש ולא נכלם להורות תיכף בלי ראות ספר... (לשון החיד"א שם)

רבינו בעל אור החיים בספרו פרי תואר (פ"ד י"ג) כתב "...שפתיים יושק פי חכם גאון טהור נפש, חד בדרא, קדוש ה' יאמר לו, אדוננו הרב הנאדר בחכמת התורה, הוא ידיד ה', כמוה"ר יהודה רוזאניס זלה"ה, אשר שמענו כי חושש היה להדפיס אמרותיו הטהורות לבל יעמד חי (מישהו) ויטעה בהביו, ויחשוב כמשיג, ונמצא כמתעתע..."

וכידוע רבינו לא הדפיס את ספריו, והסיבות לכך הובאו בשם הגדולים בזה"ל "הרב פרי תואר בסי' פ"ד ס"ק י"ג כתב ששמע שהרב לא רצה להדפיס חבורו בחייו לבל יעמוד חי ויטעה בכונות דבריו ויחשוב שהשיג עליו עכ"ד, והרב אור החיים הנזכר כתב לפי אשר שמע הוא זצ"ל, אמנם ידענו נאמנה מזקני רבני קושטנדינא יע"א שידעו שמה שלא הדפיס הרב הן בעודו חי היה לפי רוב הענוה הקבועה באמת בלבו והיה אומר מה יתן זה לפוס רבנן".

בספרו (משנה למלך פ"ג מגירושין הלכה י"ג) מביא מעשה הקשור לשבתי צבי שר"י וז"ל ודע דמעשה היה בקושטא בש"מ שגירש את אשתו, והיה האיש ההוא מאשכנז, מיום בואו לקושטא החזיק עצמו בשם נפתלי, והיה עולה לספר תורה בשם זה, זולת האשכנזים לפעמים היו קורין אותו הירש. ובשעת ריצוי לסופר הגט, גילה סודו, כי שמו מיום הולדתו, צבי, אלא לקושטא לא הונח לו בשם זה, כדי שלא יאמרו, שהוא מכת ש"צ ימ"ש, ולכן החזיק עצמו בשם נפתלי, אמנם בחתימתו לא זז מחבב שמו הראשון והיה חותם נפתלי צבי הירש, וכ"כ בכתובתה באופן דלא רצה לעקור שם צבי, אלא שעשאו טפל... עכ"ל.

"ובעיני אני הקטן נפלאות חכמת התורני. הוא הרב המלך יהודה רוזאניס ע"ה... אני אומר אשריך אברהם אבינו שרבי יהודה רוזאניס יוצא מחלצין..." (לשון אור החיים הקדוש בספרו פרי תואר סימן כ"א). תלמידו של רבי שלמה הלוי, והמהר"ט.

רבינו נשא לאשה בשנת תל"ז את בת דודו מוה"ר אברהם רוזאניס (הראשון)

רבינו נולד בשנת ת"ז, לאביו ר' שמואל זצ"ל, ר' שמואל היה תלמיד חכם גדול, וישנה תשובה ממנו בספר בני משה לר' משה שלטון סי' מ"ה. אף רבינו מביא חידוש בשמו בדרוש כ"ג.

בהקדמת פרשת דרכים, מביא תלמידו רבי אברהם... מצאתו מרחם אמו כבר קדשוהו שמים, ובהיותו כבן שש או שבע שנים, ותנח עליו הרוח, והצטיין בלימודיו, וכבר נראו בו האותות, זה היה דרכו מימי נעוריו עד ימיו האחרונים, לעיין בלימודים בלילות הארוכים... לא הניח דבר קטן וגדול שלא ידע על בוריו, ועל הרוב לא היה ישן על מטתו, ויהי ער לבו כלב הארץ, בקש להתנמנם, מקום אשר יפול שם תהא מנוחתו... ומיד היה מקיץ וקורא עד אור הבוקר, ובאמת אמרו עליו 'ויחכם מכל האדם'... ויותר שהיה חכם, הרבה גבולות פעלים לתורה, כולהו רבנן דמתיבתא מרב יהודה גמרי כל יומא ויומא... כי יפלא מעיני העדה באיזה ספק בדבר הלכה ודין, דרשו תורה מפיו, וכן כשעלה איזה ענין קשה ההבנה בישיבה היו מריצים אליו, והוא היה מבאר להם באופן המתקבל על הלב כי יפול הפרש בין סוחרים או כי יצאו אנשים בדבר הגורם לממון, והגישו משפטם אליו לפשר ביניהם, ובכל עת נמצא לשואליו, דן ידיו עמו כאשר ישאל איש בדבר האלקים, וכל היוצא מפיו הן הם כמו הדברים שנאמרו למשה בסיני ומשפטיו עם ישראל. בשוה ונחת כרועה עדרו ירעה, אם יהיו כל חכמי ישראל בשיקול הדעת עם רבי יהודה בדבר הלכה, הגדול שבכולם בדורו היה כננס לפני הענק.

דרכו של רבינו היתה שלא לפסוק הלכה בלי לעיין בספר, אפילו ששבילי הפסק היו נהירין לו נהירין לו ומונחין בזכרונו כבקופסה. וכך כותב החיד"א (בשוריר ברכה חו"מ סימן י'). וכן שמעתי מהרב החסיד המופלא מהר"ר גדליה חיון זלה"ה שבנערותו הן אתרא דקשתא"ה שמיא, הלך להגאון רבינו מהר"ר רוזאניס זלה"ה לשאול דין איסור והיתר ממנו, ופתח השולחן ערוך ואמר לו, ראה בני, השו"ע אומר כך, וקרא לפניו לשון השולחן ערוך; וכבר נודע גדולת הרב ז"ל שהיה מפורסם נודע מאד בבקאותיו וזכירתו, ועם כל זה, בדין הכתוב בשו"ע לא רצה להורות עד שפתח השולחן ערוך וקרא לו הדין...

רבה של קושטא שהיה סיני ועוקר הרים (שם הגדולים). ומדבריו מביא רבינו במל"מ הל' מכירה פ"א הי"ח, הל' אישות פ"ד הי"ג, ובהל' גירושין פ"ט הל"ט ופ"א הכ"א, וכן בפרשת דרכים מביא רבינו דברים בשמו בדרוש חמישי ומכנהו "הרב מר דודי ז"ל, וכמו"כ הוא נמצא חתום על כתב חרם על נתן העזתי ועל מעללי השבתאות יחד עם רבני קושטא (נדפס בקיצור ציצת נובל צבי).

והיה רבינו עוסק במסחר כי לא אבה להעמיס על שכמו את משרת הרבנות והיה עיקר משאו ומתנו עם המלכות השולטן אחמד השלישי שהיה באנדרינופול לשם בא רבינו וגם שם היה עושה מלאכתו ארעי ותורתו קבע, אך כיון שמקורב למלכות היה לבוש גם הוא בגדי אנשי החיל, וכך יסופר אודותיו שבכל יום היה מחליף בגדיו קודם בואו לבית הכנסת, ופעם כשהגיע לעתותי ערב ולא היה סיפק בידו להחליף בגדיו נכנס לבית הכנסת להתפלל ערבית במקום שאין מכירין אותו, וישב אצל הפתח ושמע החכמים היושבים בבית המדרש שהם נושאים ונותנים במלחמתה של תורה כך חכם אחד שאל קושיה עצומה בתלמוד ולא ידעו להשיבו, אז קם רבי יהודה ממקומו וביאר להם הענין בדרך ישר להפליא, והמה השתוממו לראות איש לבוש בבגדי אנשי החיל וידיו רב לו בתלמוד, ויאמרו לו במליצה שאמרו לרבי חנינה בן תרדיון "אי סייפא לא ספרא ואי ספרא לא סייפא" והוא השיבם בנועם אמרתו "הספר והסיף ירדו כרוכין מן השמים". אחרי מות חמיו ירש ממנו רבי יהודה סכום כסף והלך והשתתף יחד עם אחיו במסחר והם אמרו לו שלו יאתה המלוכה כי ידיו רב לו במלחמתה של תורה ותחת לעסוק במסחר ילך ויעסק בתורה והם יעסקו במסחר, אז החל להרביץ תורה ברבים והיה דורש בקהל רבים ומורה לתלמידים. והתמנה לרב הראשי של קושטא (טורקיה) ונתברך בשתי שלחנות תורה וגדולה במקום אחד והון רב פזר ונתן לאביונים והיה אבי יתומים ומגן לכל קשיי יום שפנה אליו והיה קונה שדות בירושלים עיה"ק ובונה בנינים ונותנם לתלמידי חכמים.

אף ישיבה הקים רבינו בקושטא, בית ועד לחכמים והרביץ בה תורה לעדרים, **מגדולי תלמידיו** היו מוהר"ר יעקב כולי זצ"ל בעל מחבר ילקוט מעם לועז, ומהר"ר חיים קמחי זצ"ל.

עודנו צעיר לימים, התפרסם רבינו כגדול בתורה, עד שבעל המוצל מאש מוהר"ר יעקב אלפאנדרי זצ"ל שהיה אחד מגדולי הדור כהגדרת רבינו במשנה למלך פ"ד מהל' שקלים ה"ו, מתארו "הארי שבחבורה החכם השלם סיני ועוקר הרים במהר"ר יהודה רוזאניס שיחיה" (תשובות מוצל מאש שנדפסו בסוף שו"ת מהר"ר קצבי סי' א').

חכמי דורו הכירו בגדולתו של רבינו, ובמיוחד רבני טורקיה וגדוליה. לא יצא מהם פסק הלכה ללא אישורו של רבינו עוד בימי צעירתו השתעשע רבינו עם זקן חכמי טורקי הגה"ק רבי יעקב אלפאנדארי זצ"ל כן נראה שרבינו שאל אותו על ענין בלתי מובן בתשובות מהר"ר קולון (סי' ב), ויחתום שאלתו: "סוף דבר דברי הרב צרורים וחתומים אצל", רבי יעקב בתשובתו הרבה בשבחיו על רבינו: "גברא רבא קא חזינא, ופיו דוקא לא חזינא. ועל מי הדברים האלה יכולנו לתרץ כוונת הרב ז"ל (מהר"ר קולון), ואף שיהיה בהם דוחק מן הלשון, וכמו שכתב מעלת כבוד תורתך, כי חכמת אלקים בקרבן קדוש, ומבינתך יובן כונת הרב ז"ל".

פעם אחרת ערך הגה"ק רבי יעקב אלפאנדארי שאלתו לרבינו, ובראש השאלה רשום את זה: "שלח הרב המחבר ז"ל להרב המובהק מופת דורנו כמה"ר יהודה רוזאניס נר"ו, ותוכן השאלה ליעין מר במילי שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ח' מהלכות פרה וכו'. (מוצל מאש סי' לח). "ובמקום אחר ושאלתי מאת החכם השלם ארי שבחבורה סיני ועוקר הרים כמה"ר יהודה רוזאניס שיחיה, במה שכתב הרמב"ם סוף פרק ו' מהלכות ערכין וחרמין וכו', (שם סי' לט).

על רבינו מביא הגה"ק בעל בן איש, משם בנו הגאון רבי יעקב זצ"ל מאמר הגמרא (יומא פז). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ומפרש על פי מעשה שאירע אצל רבינו, שרצו דייני העיר לחתום בהיתר עגונה, שהעידו על בעלה שמת, ולפי האמת טעו, כי היה עדיין בחיים. והנה רבינו והרה"ג מהר"ם סוזין ז"ל לא רצו לחתום בפסק דין של היתר עגונה, כי היה לבם נוקפם ולא הסכימו, ולבסוף הותרה על פי חכמים שבעיר, ואח"כ בא הבעל, ונגלה ע"י מעשה נורא הפלא ופלא [כלשון הבן איש חי, ואינו כותב איך נתגלה]. (בניהו יומא פז, ד"ה כל המזכה את הרבים, בן יהודה יבמות קכא. ד"ה אינסב).

בשנת תפ"ג התרבו הצרות על העדה היהודית בירושלים, אז שלחה הקהילה היהודית בירושלים את הראשון לציון רבי רפאל מיוחס זצ"ל לקושטא כדי לאסוף כספים להקלת מצב יהודי ירושלים. במגילת יוחסין של משפחת מיוחס, מתואר

ביקור הראשון צ"ר ר' רפאל מיוחס אצל רבינו: בשנת תפ"ג לסדר וה' הצליח דרכו, שם רבי רפאל לדרך פעמיו, ויגיע לעת ערב עם משרתו שליווהו בדרך לעיר יפו. בזכות שליחותו הקדושה הזמין ה' לפניו אוניה, ויצא מיד בספינה מהירה לתוגרמה. כעבור חמישה ימים מאז צאתו את עיר הקודש הגיע רבי רפאל מיוחס לעיר המלוכה קושטא. בהגיעו למחוז חפצו, שם רבי רפאל מיוחס את צעדיו לבית מדרשו של גדול רבני טורקיה הגאון רבי יהודה רוזאניס בעל משנה למלך על הרמב"ם, הגאון הזה פאר הדור והדרו, קיבל את החכם הירושלמי בסבר פנים יפות ובאהבה רבה, וישלח הגאון בעל משנה למלך איגרת להשר והטפסר העומד בשער המלך כמוהר"ר סיניור גיליבי זונאנה, והזמינו אל ביתו, וסיפר לו את צרת ירושלים ואת הרדיפות שהיא סובלת מידי הערלים. למחרת היום נתן סיניור גיליבי זונאנה מלא חופנים כסף עבור עניי ירושלים להחיות לב נדכאים כידי ה' הטובה עליו, וגם השתדל בחצר הסולטן לטובת עניי ירושלים.

לאחר פטירתו של רבינו התמסר תלמידו הגאון רבי יעקב כולי בעל "ילקוט מעם לועז" לכתביו של רבינו והוציאם לאור, עבודה רבה היתה לפניו ואלו דבריו בהקדמה "נאמן עלי כמה גדול כח של מלאכה. ולבי ער לילו כימו ראויו להיות חוזר כל כתבי הקודש, בין רגע לרגע לא נתחלף לי והיד כותבת אלכה נא השדה ואלקטה".

ובשורת יוסף אומץ סי' ק"ה כותב החיד"א "ומהר"י כולי זלה"ה המסדר שכל ידיו והפליא לעשות עלה בקב"ץ ופנה לסובב ולא הניח דף או גליון או רשימה שלא סידר והיד כותבת ואין ספק כי מלאכה גדולה עשה ובא שכרו כפול מן השמים". את הדרשות שבספרו דרש רבינו בבית הכנסת כמו שכתב בספר בתי כהונה לר' יצחק רפפורט בבית אבות דף ל' "הרב המופלא גדול הדור כמהר"י רוזאניס נר"ו בהיותו יושב ודורש בבית הכנסת חדש בית הלוי תמה על מה שפי' רש"י עלה דההיא דאל ישאל צרכיו" וקושיא זו מובאת בספרו בדרוש י"ג,

כפי שכותב רבי יעקב כולי בהקדמה "ומוצא אני מר ממות כי רובא דמנכר אוריתא דיליה היא חסורי מחסרא גזילה יש כאן והנה שלשה ספרים ארוכים ומתוקנים מזה ומזה הם כתובים ספו תמו נאמרה שליחות יד למטה חבל על דאבדן".

הרב המסדר ר' יעקב כולי הגיע לקושטא להדפסת ספרי רבו המהר"ם בן חביב והתוודע אל רבינו, שנתיים שהה ר"י כולי במחיצת רבינו עד שרבינו חלה ונפטר, הסתלקותו עשתה רושם קשה על ר"י כולי כפי שנראה בהקדמתו לספרו. ואז התמסר לכתב רבינו ושנה אחרי פטירת רבינו בשנת תפ"ח יצא לאור הפרשת דרכים, ובשנת תצ"א יצא לאור המשנה למלך בתוספת הגהותיו של רבי יעקב כולי ומכאן שמו "הרב המגיה". כמו כן הדפיס את ספרי סבו המהר"ם בן חביב, וכן הוא מוכר בספרו "ילקוט מעם לועז".

ספרא רבה היה רבי יעקב כולי וכך כותב החיד"א בשם הגדולים "עזרת נשים מהרב הגדול המהר"ם בן חביב ובסופו תשובות לבן בתו החסיד העניו כמה" יעקב כולי המחבר ספר מעם לועז לזכות את הרבים והמסדר הספר הנורא משנה למלך ופרשת דרכים ושמעתי מקדושת וחסידות מהר"י כולי ז"ל ושקידתו בתורה. וראיתי קונטרסים ממנו בכ"י שכל מה שהיו מחדשים בישיבת הרב הגדול מהר"י רוזאניס ז"ל וחבריו הרבנים ז"ל היה כותב בשמם. וכן כמה קונטרסים מחידושי כ"י, והוא סדר ספרי הרב מר זקנו ז"ל גט פשוט שמות בארץ עזרת נשים וסידר הספר הנורא משנה למלך, וקיבץ כל גליוני הספרים וכל ניירות וזכרונות וחבר ספר הבהיר משנה למלך וגם ספר פרשת דרכים שהיה בלי סדר ומעורב ונתח אותו לנתחיו וחבר דרכ"י נועם ורוחו הוא קבץ. וראיתי קצת מפרשת דרכים כ"י מהרב ז"ל וברכתו ברוך שחלק מחכמתו והכרתי תוקף פעולת צדיק מהר"י כולי ז"ל הפלא ופלא כי היה סופר מהיר ובקי בש"ס ובפוסקים ומפרשים וכנראה בספר מעם לועז אשר חיבר לזכות את הרבים אשריו ואשרי חלקו".

החיד"א בשם הגדולים כותב "שבכמה מקומות שיש איזה דברים קצרים בס' משנה למלך ובפרט כשכותב להשיג על האחרונים כל זה לאו מר חתים עלה ואינו בתורת רבינו, רק הן הן דברי הרב מר חמיו מהר"א רוזאניס והרב העתיק דברי מר חמיו בגליונות ומצאם מהר"י כולי מכתיבת ידו וחשב דתורה דיליה היא זה קבלתי מפום רבנן קשישי", עוד שם "ויותר שניכר תוקף גדולת תורתו וסדר לימודו ובקיאיותו בספרי הנוראים, עוד מדובר בו נכבדות עשר ידות חכמה ובקיאיות וענוה גדולה".

כשהגיע הגה"ק בעל המחנה אפרים לקושטא מינהו רבינו לדיין בבית דינו ובהלכות חמורות לא היה פוסק ללא הסכמת רבינו, ראה במחנה אפרים הל' א

שבועות סי' א' "אם יסכימו עמי גדולי המורים הרבנים המובהקים אשר בעיר ואם קושטנדינא ובפרט לדעתיה דמר אני צריך הוא הרב המופלא אבי התעודה כמהר"ר יהודה רוזאניס ה"י ואם יסכימו עמי אעשה כדברי הצעיר אפרים נבון", וכן בהל' אישות פ"ד, ובהל' זכיה ומתנה סי' א'. וכן על פסקים רבים חותמים שניהם יחד ראה בשו"ת משאת משה לר' משה ישראל חו"מ סי' נ' "ראינו דברי הרב הפוסק וכו' והדין דין אמת ולראיה באנו על החתום פה קושטנדינא אדר שנת תפ"ב יאודה רוזאניס אפרים נבון".

בפי חכמי הדורות רבינו נקרא "הרב תנא". "התנא האלהי", "הרב האלקי" ועוד, ופוק חזי מה שכתב החיד"א: ואשוב ואתפלא על הרב מהר"ר בן דוד דעשה עין של מעלה, עין דוד, מהר"ר רוזאניס, כאילו אינו רואה ואשתמיט מיניה תלמוד ערוך, פרק החול. מה שהוא רחוק אפילו על צורבא מדרבנן וכו', והדברים ק"ו לגדולי ישראל דכל רז לא אנס להו, דאית אלן טחניא אמרין מדויל ידיה משתלים דמר ניהו איהו אשתמיטתיה דברי הרב פרשת דרכים באותו הדף, באותו עמוד, דהרב ז"ל שם שם לו הזכיר פלוגתא דהחולץ.

המשנה למלך לא נכתב כספר על הרמב"ם אלא היה אסופה של חידושי תורה ותשובות בנושאים שונים עליהם טרח רבות לפצלם לישבם דבר דבור על הלכות הרמב"ם. וכלשון החיד"א כבר נודע שהרב הגדול היה כותב ומעלה על ספר ענינים נפרדים על פי סימנים והמסדר מהר"ר יעקב כולי זלה"ה, שכל את ידיו ונתח אותם לנתחיו וסדרו בסדר הרמב"ם. גם סדר כל אשר מצא בגליונות והגהות ונכתב בספר. הרי כולי עצמו כותב על כך בהקדמתו וכדוגמא לכך הוא מביא תשובות רבינו בענין המומי"א (גופות חנוטות) עליהם דן רבינו מתלת אנפי, האחד מחשש טומאת כהנים ואותו הציב הר"י כולי בפ"ג מאבל הלכה א'. הפן השני שדן עליו רבינו בנושא זה הוא איסור סחורה, ואותו הציב בפ"ח ממאכלות אסורות הלכה י"ו. והפן השלישי הוא איסור הנאה והוא מצוי בפ"ד מהלכות אבל הלכה כ"א,

צורה זו של עריכת הספר גרמה לעתים לטעויות ולחוסר קשר בין הנדון לבין ההלכה ברמב"ם עליה הוא נסוב. כך כותב הרב חיד"א, וכדוגמא הוא מביא את המצוי במשנה למלך בפרק ט' מהלכות ביכורים הלכה ח', שם משיג רבינו על דברי הב"ח ביו"ד סימן ס"א, שנתן טעם להך שאין נותנין ללוי מתנות כהונה זרוע לחיים וקיבה עיי"ש. ואילו ההלכה ברמב"ם שם עוסקת בכך שהלויים פטורים מלתת לכהן מתנות כהונה. (ואף שיש חסרון לשון שם במשנה למלך מ"מ פשוט הוא למעיין. ועי' בפרי מגדים יו"ד שם שפתי דעת ס"ק י"ב שכתב דחסרון לשון יש בדברי המשנה למלך וכוונתו לדברי הב"ח שאין נותנין להם מתנות). כפי שכותב החיד"א ישנן כמה דוגמאות שכאלה. אמנם החיד"א ממליץ בעד הר"י כולי וכותב אם יתכן שמחמת הסידור הוא הדבר הקשה על הרב. ואכן מצאנו לר' כולי בהקדמתו לספר "פרשת דרכים" לרבינו אותו הקדים להוציא לפני המשנה למלך, שכך כותב מי שזיכני לסדר הוא ספרא דבי רב הקל הקל תחילה, הוא יגמור בעד, כי חינוניו הם חנונים, ויעזרני על דבר כבוד שמו שאשמש ככהונה גדולה לסדר החבור הגדול הנזכר על סדר הלכות הר"מ המז"ל אלקא דמאיר ענני לכל אכשל בדבר הלכה.

כפי שנזכר לעיל הרי בתוך ספר המשנה למלך מעורבים רבים מדברי חמיו ודודו של רבינו רבי אברהם רוזאניס וכפי שכותב הרב חיד"א עוד זאת אדרש שבכמה מקומות שיש איזה דברים קצרים בספר משנה למלך ובפרט כשכותב בתוקף להשיג על האחרונים, כל זה לאו מר (רבינו המל"מ) חתים עלה ואינו מתורת הרב רק הן הן דברי הרב מר חמיו מהר"א רוזאניס, והרב העתיק דברי מר חמיו בגליונות. ומצאם מהר"י כולי מכתיבת ידו וחשב דתורה דיליה היא, וזה קיבלתי מפום רבנן קדיש. וכיוצא מצאהידי יד כהה בספרים אחרים ודי בהערה זו.

בשנת ה' תצ"א נדפס לראשונה ספר "משנה למלך" בקושטנדינא כספר בפני עצמו ולא כמוכר לנו היום כסובב והולך על ספרי ה"ד לרבינו הרמב"ם. הספר נדפס בהשתדלותם של אחי רבינו רבי חיים ורבי אהרן, וכאמור בעיבודו ועריכתו של מוהר"י כולי שאף העניק לספר את שמו משנה למלך כי גמט' " רב יהודה רוזאניס זכר צדיק לברכה" חושבנא דדין כחושבנא דדין.

פרשת דרכים. ספר דרושים זה שמלא וגדוש בחקירות למדיניות הוציא גם כן רבי יעקב כולי בשנת ה' תפ"ח כשנה לאחר פטירת רבינו, הספר כולל עשרים וששה דרושים הנחלקים לששה עשר דרכים. **הראשון "דרך האתרים"** העוסק בגדרי מעמדם ההלכתי של בני נח ומתוך זה במעמד של אבותינו קודם מתן תורה לגבי כמה וכמה הלכות. **הדרוש השני "דרך מצרים"**, העוסק בגלות וגאולת מצרים. **הדרוש השלישי "דרך הקדש"** הכולל ארבעה נדונים בענין ארץ-ישראל כמו

קדושתה וקידושה לעתיד לבא ועוד כמה אנפי. **הדרוש הרביעי "דרך דוד"** כשמו כן הוא, עוסק בפסוקים השייכים לדוד המלך והמסתעף מזה לדברים שונים. **הדרוש החמישי "דרך המלך"** וכשמו נדונו בו דיני מלך כמו מחילתו על כבודו וחקירות אם היה לדוד דין מלך משנמשח אף שהיה שאל קיים עדיין. ועוד חקירה אם כשנטו ישראל אחרי אבשלום המורד אם היה לדוד דין מלך באותו זמן. **הדרוש השישי "דוד הרבים"** כולל כמה חקירות במשפטי ה' וגזרותיו על הציבור. השאלה באורים ותומים, ועוד חקירות בענין מנחות ולחם הפנים. **הדרוש השביעי "דרך עניים"** דרושים במעלת הענוה וכמה הלכות נלוות. **הדרוש השמיני "דרך כרמים"** בענין הגאולה. **הדרוש התשיעי "דרך צדקה"** במעלתה ובדינים היוצאים מענין זה. **הדרוש העשירי "דרך החיים"** בענין פקוח נפש והמסתעף מזה. **והדרוש אחד עשר "דרך ה"** בענין מפתח גשמים אם ניתן תמיד רק ביד ה' ואם יש אופנים שנמסר לשליח ואימתי הם ואין להבחין בין הגשמים. **דרוש שנים עשר "דרך הערבה"** בענין טענת אונס בקבלת התורה על ידי ישראל **דרוש שלשה עשר "דרך עצב"** בענין החורבן. **דרוש ארבעה עשר "דרך צדיקים"** בענין הספר ומעלת תלמידי חכמים. **דרוש חמשה עשר "דרך ארוכה"** בענין תשובה. **הדרוש הששה עשר "דרך מצוה"** על הגאולה העתידה.

ככל הנראה היו ברשות רבינו דרושים וכתבים רבים נוספים שנעלמו הרבה יותר מן הנדפס, והעלמם גרם לחסרון גם במה שכן נדפס וכפי הכלל שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. וכך כותב על ענין זה הר"י כולי בהקדמתו לספר "פרשת דרכים" תנא גזלות וחבלות וכו'. שבהיותו סובב הולך דרך הערבה לתקן את הדרכים אשתומם כשעה חדא וידי נטפו מ"ר מעוצר רעה יגון, ומוצא אני מר ממות, כי רובא דמנכר אורייתא דיליה היא חסורי מחסרא גזילה יש כאן, גזל הנאכל בית הצביעה. והנה שלש ספרים ארוכים ומתוקנים, מזה ומזה הם כתובים, ספרו תמו. נאמרה שליחות יד למטה, חבל על ראבדן. ועוד זאת רעה חולה שרוב הענינים אדוקים זה מזה, ודברי תורה עניים במקום ועשירים במקום אחר. והיה המחנה הנשאר לפליטה הן עניות במקום עשירות יען שהרב המחבר סמך על מה שכתב במקום אחר כאשר ראה ראיתי בכמה דוכתי מרגלא בפומיה למימר, ובמקום אחר הארכת, שם רמז נתן בהם סימנים באותו פרק באותו מקום ולא אתנו יודע עד מה, מי אשר חטא. ולמוכיחים ינעם. זה השב בנתיים שידע בעצמו שחטא והיה שכרו רבוע יהיה כפול זה מעלה ארוכה ליכות את ישראל ויגל את מסך יהודה הרקע לדברים אלו ככל הנראה טמון במאבק החרף שיהיה באותן שנים בשרידי השבתאות ובראשם נחמיה חיון ותעתועיו, וחיים מלאך שהיה בירושלים ודרכיו המקולקלות. בספרים העוסקים

בנושא זה הלא הם תורת הקנאות ולחישת שרף, אנו מוצאים את רבינו חתום על מכתבי רבינו קושטנדינא נגד בשנת תע"ד ותע"ה. באותו זמן הוטל בקושטנדינא חרם נגד חיון. שנים רבות לאחר מכן הגיע חיון לעיר המלוכה ובאמצעות שוחד שנותן למספר מנגידי הקהל כדי שישפיעו על המלכות הופעלה השפעתם על המושל באותו זמן איברהים פחה, והלה הוציא צו המורה לרבנים לבטל את החרם שהוצא נגד חיון.

לאחר מאבק ממושך הסכימו רבינו ושנים מרבני קושטנדינא הבן רבי שמואל הלוי ורבי יוסף בן רבי ישעיה מטראני להתיר את החרם ובתנאי שלא יאסף עוד המון העם. ושלא יעסוק עוד בחכמת הנסתר הדבר היה בשנת תפ"ה וחיון הוגבל בעת התרת החרם נגדו שלא יקהיל קהילות ברבים ושלא יעסוק בתורת הקבלה. ככל הנראה פרצה עקב כך מחלוקת בין רבני העיר, וכדרכה של מחלוקת, נמצאו גם אי אלו מדלת העם שעשו מעשה, וכך ארעה פריצה לבית רבינו המשנה למלך ואז נגנבו מביתו כתבים וספרים וכתבי ידו, לזאת כנראה רמז הר"י כולי בהקדמתו שצוטטה לעיל,

ספר "פרשת דרכים" קוצר על ידי הרב יצחק בן הרב בן ציון ונדפס בספרו בנושא את השם "מכלל יופי" וכולל בתוכו דרושים מיוסדים על הספרים חובת הלבבות, "תורת משה" למהר"ם אלשיך, וספרו של רבינו. הספר נדפס בפרנקפורט בשנת תקל"ה (ומובא ב"שם הגדולים" להרב חיד"א במסגרת הסימן הדין ב"פרשת דרכים". מעניין לציון, כי ככל הנראה לא ידע המחבר את רקעו וזמנו של רבינו כפי שכותב החיד"א, ראיתי בספר חדש שנדפס בפרנקפורט דאזדר שנת תקל"ה זה שמו "מכלל יופי" שבהקדמתו נסתפק מי היה הקודם מזמן. אם הרב מהר"ם אלשיך או הרב מוהר"ר רוזאניס. וכתב ששאל לחכמים וגם עיין בסדר הדורות פשפש ולא מצא מי קודם ע"ש. והוא פלא דהרב מהר"ם אלשיך היה בזמן מן הרב בית יוסף, והרב מוהר"ר רוזאניס קרוב לדורינו ואני הצעיר דברתי ונשאתי

ונתתי עם אחיו של הרב זל"ה כמוה"ר אהרן רוזאניס ועם כמה רבנים שהכירוהו שקלו וטרו בהדיה.

ספר פרשת דרכים נדפס פעמים רבות ומהם בונציה תק"ג, ורשא תר"ל תר"ט, תר"צ, ועוד. ספר נוסף של רבינו הוא דרך מצותיך"ן הדן בהפרשים שיש במנין המצוות בין הרמב"ם הסמ"ג והרמב"ן. ספר זה נדפס בראשונה עם הספר פרשת דרכים וגם כספר נפרד בברדיטשוב שנות ה' תק"ע. כיום הספר מצורף עם ספר פרשת דרכים. כמו כן בהוצאה הראשונה של הספר נדפסו גם הגהות רבינו לספר החינוך ולאחר מכן בפרנקפורט ה' תקמ"ג וברון תקנ"ט. ככל הנראה היה בידי הרב חיד"א הגהות של רבינו על הטורים בכתב יד ויתכן שזהו אחד מאלו שנגנבו מבית רבינו ונתגלגלו לידי הרב חיד"א.

כל ספרי הדרוש מאז דורו של רבינו, אינם פוסחים על ספר הפרשת דרכים, ומלאים מדבריו בכל מקום. כאשר ממנו יסוד ממנו פינה לכל הנכנס לחלק זה של הפרד"ס, ובאופן מיוחד יש לציין את הגאונים בעל פרי מגדים וגאון עוזנו הרב חיד"א שדברי רבינו היו נר לרגליהם, והגדיל לעשות הגאון בעל פרי מגדים שכתב חיבור מיוחד והוא קיצור הפרשת דרכים עם משא ומתן בדבריו.

ראויה לציין העובדה כי ספר הפרשת דרכים הוא מקור לכמה וכמה הילכתי גברוואת, ופסקי הלכות רבים בספרי גדולי האחרונים יסודם בדברי רבינו, והיתחסותם לפרשת דרכים אינה כיחס הניתן לספר דרשות, אלא כספר הלכה לכל דבר והפרשת דרכים והמשנה למלך לדידם חד הם ומרועה אחד ניתנו. כי אין דין ספר זה כדן ספרי אגדה שנתחברו עיקרם לפרש אגדות חז"ל, שכן אם כך היה הרי כלל נקוט בדינו אין למדים מן האגדות (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ח והביאו רשב"ם ב"ב קל: ד"ה עד, וע"ע תוס' יו"ט ברכות פ"ה מ"ד ובתוספות רע"א שם) אלא דרכו של רבינו היא להעמיד בתחילה הדין על בוריו ורק לאחר מכן לפרש על פי הדין את הפסוקים ודרשות חז"ל.

מסופר כשהיה הבעש"ט הק' באיטמבול, נכנס אצל רבינו. הבעש"ט הק' סיפר לגאון על גודל יסורי הגלות שסובלים אחיו היהודים יושבי פולין מן השר הצורר מושל מדינתם. רבינו בשמעו כל זאת נכמרו רחמיו מתוך רוב צער ועגמת נפש על הלחץ זה הדחק של אחיו בני ישראל, והוא הטא ראשו לאחוריו, ונאנח. הבעש"ט הק' אמר על זה: "כי באנחתו ניתק את השר ממקומו". (כתבי ר"י שוב מערכת הבעש"ט)

הנה לפנינו סיפור נפלא, איך סובבו שתלמיד חכם מארץ ישראל יגיע בדרך פלא לעירו של רבינו, בכדי לפתור לו ספק שנתעורר אצלו, אחד מגדולי ישראל שהתגוררו בארץ ישראל היה הגאון רבי ישראל מאיר מזרחי זצ"ל בעל מחבר ספר פרי הארץ, ואחיו היה הגאון רבי משה מזרחי זצ"ל שכיהן כראשון לציון בארץ ישראל, וחיבר את הספר אדמת קודש. פעם נחלש מאד, ועל פי עצת רופאים נסע ליפו להתרחץ במימי הים. בהגיעו ליפו ראה ספינה עוגנת על החוף, ויעל אל הספינה פנימה, כי זו לו פעם ראשונה שראה ספינה. בעלותו על סיפונה, עמדה מוכנה להפלגה, עקב הרוח החזקה אשר החלה נושבת שלזה חיכה רב החובל זה ימים רבים. בהפלגתו לא נתן רב החובל לרבי ישראל מאיר לרדת כי אצה לו הדרך, ורוח נושבת זו חבל היה לו להחמיץ. כעבור שלשה ימים הגיעה הספינה לקושטא.

בערב שבת קודש ברדתו מן הספינה, לא ידע אנה לפנות, ובפגשו יהודי לקחה לביתו, ושבת שבתו אצלו. הוא התעניין אצל המארח על מקום ישיבה או בית המדרש, וענהו, כי הנו צייד דגים, וכל ימיו נמצא על יד הים, ואינו מכיר את העיר. רק זאת ידע לספר, כי לא רחוק מכאן נמצא חכם אשר במוצאי שבת מתאספים אצלו כל חכמי העיר. לאחר שהבדיל במוצאי שבת לקחו הדיג אל בית החכם, שם נודע לו כי הרב הנו הרב יהודה רוזאניס בעל משנה למלך, ושם מתאספים תלמידי חכמים ודנים להתייר ספיקותיהם. בהיותו בבגדי חול עמד מן הצד, ושמע איך רבינו מתיר כל משאלות והספיקות עד אחד, ורק בדבר אחד לא מצא פתורו. הלך רבי ישראל מאיר לחדר הסמוך, ביקש עט ודיו וכתב מה שנראה לדעתו ליישב הקושיא אשר התקשה רבינו ולא ידע לפותרה. לאחר שהתפזרו כולם, הניח הפתק על מקום מושבו של רבינו, עם התשובה להתרת הספק, והלך לדרכו.

למחרת מצאו הפתקא עם התשובה הנכונה לקושיא אשר נשארה ללא מענה. וימצאוהו רבינו, אחר שהביט בה ארוכות, אמר: "כנראה שאחד מתלמידי בעל מחבר ספר 'אדמת קודש' נמצא כאן, והוא אשר כתב חידוש זה". לעת ערב הכירוהו בני הישיבה, וביאורו אל רבינו, והציג עצמו שהנו בעל פרי הארץ, שזה

עתה יצא לאור, והוא אחיו של בעל אדמת הקודש רבי משה, ויהי לפלא. וסיפר כל הקורות איתו, ויתנו לו כסף ומתן להוצאות הדרך. ביום השלישי הגיעה ספינה הנוסעת ליפו, הרוח נשבה לפי חפצם, והגיעו ביום הששי לשלום לעיר יפו. ולפעמים נסעה אניה דרך זו עד חודש ימים או חודשיים בהעדר רוח נושבת.

הנה לפנינו סיפור נפלא, איך בזכות שבעל האמרי בינה חרד לכבודו של רבינו, עמד זכות זה לנכדו. **פעם אחת למד הגה"ק רבי מאיר אויערבאך זצ"ל** בעל אמרי בינה עם נכדו אחת מסוגיות הש"ס. כשהגיעו לחידוש מסויים שהדפיסו הגאון בספרו, נענה ואמר לנכדו: "אם ביום מן הימים יאמר לך אדם שנתעלמו מזקינך בספרו אמרי בינה דברי המשנה למלך על הרמב"ם, אף אתה אמור לו שאין הדבר כן, אלא שנעלמו מהמשנה למלך דברי התוספות. ומה שהתעלמתי ולא הבאתי דבריו להשיג עליהם, רק כתבתי מנפשי בדרך אחר, הוא משום שחסתי על כבודו הגדול. והיות שרבותינו בעלי התוספות לא סבירא להו כן, לא רציתי לכתוב ולפרסם שדברי המשנה למלך סותרים לתוספות, לכן לא הבאתי דבריו רק כתבתי סתם".

כדברים האלה אמר הגאון רבי מאיר אויערבאך לנכדו הצעיר בעת למדו עמו. מאז עברו שנים הרבה, הגאון נפטר לבית עולמו, והנכד גדל והיה לתלמיד חכם מופלג ומרביץ תורה, ועמד בראש ישיבה חשובה בעיה"ק ת"ו. כעבור חמישים שנה מהמעשה דלעיל כשהלחץ זו הדחק גברו מאד בישיבה, נטל הראש ישיבה נכדו של האמרי בינה את מקל הנדודים בידו, והפליג לארה"ב, לעורר נדיבי עם באמעריקא הרחוקה, לתרום למען עמלי תורה בישיבתו בירושלים.

במהלך נדודיו בערי אמעריקא הגיע ראש הישיבה לשוב אחד, והיה נהוג שם שהמשולחים צריכים לפנות תחילה לגבאים הממונים על תור המגביות, והם המסדרים ומחליטים שבת של מי הוא, וקובעים אימתי יגיע תור המשולח לאסוף מעות ראש הישיבה, נכד האמרי בינה פנה אל הגבאים, וביקש רשות לערוך מגבית. ענו ואמרו לו: "זה עתה נמצא פה משולח אחר, ואין שני משולחים משמשים בערבוביא". על כן עצתם אמונה שישע ראש הישיבה מכאן למקומות אחרים, ויקבעו לו מועד למגבית, ואז ישוב לכאן ויערוך את המגבית לטובת ישיבתו. ראש הישיבה נכד האמרי בינה הסכים להצעתם, וקבעו לו מועד אחר לעריכת המגבית. משם חזר למלונו ללינת לילה, וגמר בדעתו, כי מאחר שאין לו מה לעשות כאן, יקום בבוקר וילך לדרכו על מנת לחזור כשיגיע הזמן, והנה בבוקר פגש באורח בעל הדרת פנים המתהלך הלך ושוב, והוא שקוע במחשבותיו וחזותו מוכיח עליו שרוחו סוערת בקרב, ומוחו עסוק בלימודו, ופניו לוהטים אש אהבת התורה מאורייתא דקא מרתחא ביה, אחרי שחקר מי הוא האיש המורם מעם, נתוודע לו שהאורח הוא הגאון הגדול הרידב"ז זצ"ל אב"ד צפת, שיצא טבעו בעולם לגאון אדיר עמקן וחרף עצום, נתברר לו שגם הרידב"ז בא לכאן למטרה זו עצמה, לערוך מגבית ולדפוק על פתחי נדיבים, ולפי שהרידב"ז הקדים להרשם אצל הגבאים, המגבית שלו קודמת, ובעבור כן דחו את ראש הישיבה נכד האמרי בינה למועד אחר.

הרידב"ז נתן שלום לראש הישיבה, ושאל אותו: "מי אתה? ומאין באת?" השיבו שהוא נכד הגר"מ אויערבאך מעיה"ק ירושלים. כששמע האורח שהאיש עומד לפניו הוא נכד האמרי בינה, אמר לו: "מזקינך האמרי בינה נעלם משנה למלך מפורש". כששמע הראש ישיבה את דבריו של הגאון הרידב"ז, נצנץ במוחו אותו מעמד לפני יובל שנים, כשלמד עם זקינו, וצפו ועלו בזכרונם הדבורים שאמר לו אז אם יאמר לך אדם שנעלמו מזקינך האמרי בינה דברי המשנה למלך אף אתה תשיב אמרוי לו, אדרבה מהמשנה למלך נעלמו דברי התוספות. וענה ואמר להרידב"ז: "מזקיני לא נעלמו דברי המשנה למלך, אלא מהמשנה למלך נעלמו דברי תוספות".

כששמע הרידב"ז שהלה אומר על המשנה למלך שנעלם ממנו תוספות מפורש, שאל מיד היכן בש"ס נמצא התוספות הזה הסותר לדברי המשנה למלך. ומיד החל הרידב"ז להעביר בזכרונם את דברי התוספות מתחילת הש"ס, ועבר בזכרונם על כל התוספות של מסכת ברכות. כשגמר הביע אומר: "אין תוספות כזה בכל מסכת ברכות", ומשם עבר למסכת שבת, ובדק בזכרונם את כל דברי התוספות עד גמירא, ואמר: "אין תוספות כזה במסכת שבת". כך העביר במוחו את דברי התוספות מסכתא אחר מסכתא, עד שהגיע לבבא קמא, והעביר במוחו את דברי התוספות מתחילת המסכתא, עד שזכר שאכן יש כזה תוספות במסכת בבא קמא. ואמר בהתפעלות: "פלאי פלאות, אכן אמת הדבר כי דברי התוספות בבא קמא נעלמו מהמשנה למלך", והודה ולא בוש לאמור לנכד האמרי בינה: "מאד צדקו דברי זקינך הגאון והוסיף הרידב"ז". ואמר: "אם כן שעד כדי כך היה זקינך

שפל רוח, שנוזהר שלא להזכיר דבר שישתמע ממנו שנעלמו דברי התוספות מהמשנה למלך, א"כ הנני מוותר על זכותי למגבית שבת זו, והנני נוסע מכאן, ואתה פה עמוד, ומקומי ניתן לך לערוך המגבית. בשנת תפ"ה חלה רבינו את חליו האחרון ולא קם עוד מהמטה אשר שכב עליה משך שנתיים. רבי יעקב כולי תלמידו כתב: "כי זה שנתיים ימים ביום פקדי לחזות בנועם ה', חזותיה לרבי מצער נפשיה ברמיה טובה.

מזל טוב וגדיא יאה
להרה"ג ר' משה חיים ראזען שליט"א
לרגל החלאקה לבנו שמעון ני"ו
יה"ר שיעלה מעלה מעלה ויגדל לתורה לחופה ולמעש"ט
ותרונו ממנו ומכל יוצ"ח רוב נחת דקדושה
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא לאורישוט"א

אמר מר "קרבה שנת השבע שנת השמיטה", כדרכו לדבר בבדיחותא, ובוה רמו שכבר הרגיש שקרב קיצו שנת השבעים לימי חייו. ביום שמיני של פסח שנת תפ"ז הסתלק רבינו לבית עולמו, בכל מרחבי הממלכה העותמנית ספדו לו, ובקושטא ספד לו קרובו הגאון רבי אברהם רוזאניס, רבינו נפטר לבית עולמו בשמיני של פסח (כ"ב ניסן) תפ"ז בהיותו בן שנעים שנה. זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן מקורות: מאורות בשני היהדות.

השומר עצמו בזהירות יתירה שלא לדבר כלל בשום דבור במשך כל זמן התפלה, קריאת התורה ובין גברא לגברא זוכה להתברך בחסדים ורחמים ורואה ישועות בכל מה שצריך. (ספר כבוד בית השם פרק י עמוד תש"ו)

לע"נ הרה"ח ר' דוד אייזנבערג ז"ל בן הרה"ח ר' ברוך בענדיט ז"ל נלב"ע י"ט ניסן תשנ"ד ולע"נ זוגתו האשה החשובה מרת מלכה ע"ה בת הרה"ח ר' יהושע יחזקאל ז"ל נפטרה י"ז ניסן תשמ"ו

לע"נ הגה"צ ר' ישי העכט זצ"ל בן הגה"צ ר' ארי' לייב זצ"ל אבד"ק האהנעמס נלב"ע כ"ב ניסן אחרון של פסח תשכ"ב הונצח ע"י משפ' החשובה שיחיו

לעילוי נשמת האשה החשובה מרת אסתר יענטע ע"ה בת הרב החסיד הבנש"ק ר' יעקב מרדכי ז"ל אשת הגה"ח ר' אברהם יהושע פדר זצ"ל נפטרה כ"ב ניסן תשע"ה הונצחה ע"י בנה הרה"ג ר' אהרן שליט"א

לעילוי נשמת הילדה מאלא מלכה ע"ה בת שיבדלחט"א הרה"ח ר' עקיבא גולדמן שליט"א נפטרה כ' ניסן תשע"ז הונצחה ע"י משפחתה החשובה שיחיו

לעילוי האשה החשובה מרת בריינדל קרייזמן ע"ה בת הרה"ח ר' יעקב צבי ז"ל נפטרה בליל התקדש החג ט"ו ניסן תשי"ט הונצחה ע"י בנה הרה"ח ר' שרגא מנחם שליט"א

לעילוי נשמת האשה החשובה מרת רבקה פיגלא איגל ע"ה בת הגה"ח ר' שמחה בונם בויס ז"ל נפטרה כ' ניסן תש"ע תנצב"ה הונצחה ע"י משפחתה החשובה שיחיו

לעילוי נשמת הרב החסיד ר' ארי' גרינוואלד ז"ל בן הרה"ח ר' עמרם יהודה ז"ל נלב"ע בערב פסח י"ד ניסן תשנ"ט הונצח ע"י משפחתו החשובה שיחיו

לע"נ הרה"ח ר' מאיר זנגר ז"ל בן הרה"ח ר' רפאל בנימין ז"ל נלב"ע בליל שני של פסח ט"ז ניסן הונצח ע"י בן משפחתו הרה"ח ר' מרדכי מאיר זנגר שליט"א

לע"נ הגה"צ רבי לוי יצחק זצ"ל אב"ד ק"ק צעהלים בעל "מגדלות מרקחים" בן הגה"ק רבי משה גרינוואלד זי"ע בעל "ערוגת הבושם" נלב"ע ז"ך ניסן תש"מ הונצח ע"י הרה"ח ר' שאול קאפף שליט"א

"התחזקות יומית" דברי חיזוק והדרכה מכ"ק מרן אדמו"ר שליט"א במערכת אוצרות בעלזא" שמענו ותחי נפשכם בארה"ק 02-3011614 בארה"ב 3131771-1605

לעילוי נשמות הרה"ג ר' יצחק דוד פריעדמאן ז"ל בן הרה"ח ר' חיים יחזקאל ז"ל זוגתו האשה החשובה מרת רחל ע"ה בת הרה"ח ר' שלמה ז"ל	לעילוי נשמות האשה החשובה מרת גיטל עלקא ע"ה בת הרה"ח ר' יוסף ז"ל נפטרה ב' אייר תשע"ה תנצב"ה הונצחה ע"י משפחתה החשובה שיחיו	לעילוי נשמות הרה"ח ר' צבי אליהו שטראוס ז"ל בן הרה"ח ר' ליפא י"ט ז"ל נלב"ע י"ח טבת תשע"ד תנצב"ה	לעילוי נשמות הרה"ח ר' ישראל חיים ז"ל בן הרה"ח ר' דוד רובינשטיין ז"ל ולע"נ זוגתו האשה החשובה מרת צפורה מרים ע"ה בת הרה"ח ר' מנחם הלל ז"ל תנצב"ה	לעילוי נשמות הרב החסיד המפור' ר' יוסף אונגר ז"ל בן הרה"ח ר' אברהם יהודה ז"ל ולע"נ זוגתו האשה החשובה מרת רבקה ע"ה בת הרה"ח ר' יוסף ז"ל תנצב"ה
לעילוי נשמות הרב החסיד המפור' פריץ שטראסבורג ז"ל בן הרה"ח ר' יחזקאל ז"ל זוגתו האשה החשובה מרת יהודית ע"ה בת הרה"ח ר' יוסף ז"ל הונצח ע"י בנו תנדיס הנכד הרה"ח ר' יוסף שטראסבורג שליט"א	לעילוי נשמות העסקן המפור' הרב החסיד ר' יואל בן ציון פרקש ז"ל בן הרב החסיד ר' צבי ז"ל נלב"ע ט' אדר תש"פ הונצח ע"י משפחתו החשובה שיחיו תנצב"ה	לעילוי נשמות הרה"ח ר' יחיאל אויש ז"ל בן הרה"ח ר' בנימין זאב צבי ז"ל נלב"ע י"ב תשרי תשס"ז תנצב"ה זוגתו האשה החשובה מרת שפרה ע"ה בת הרה"ח ר' יוסף שאול ז"ל	לעילוי נשמות הרב החסיד המפור' ר' יצחק ווייס ז"ל בן הרה"ח ר' משה ז"ל נלב"ע ל' מרחשון תשפ"ג הונצח ע"י משפחתו החשובה שיחיו	לעילוי נשמות הרב החסיד המפור' ר' מנחם שמואל חיים ז"ל זוג האשה החשובה מרת יוטל פריעדמאן ע"ה בת הרה"ח ר' משה יוסף ז"ל הונצחו ע"י המשפחה החשובה שיחיו
לעילוי נשמות הרה"ג ר' אברהם אליהו איינהורן ז"ל בן הרה"ח ר' שלמה יוסף הכהן ז"ל זוגתו האשה החשובה מרת נחמה ע"ה בת הרה"ח ר' אליהו ז"ל הונצחו ע"י משפחתו החשובה שיחיו	לעילוי נשמות האשה החשובה מרת רבקה פילא איגל ע"ה בת הגה"ח ר' שמחה בונם בויס ז"ל הונצחה ע"י משפחתה החשובה שיחיו תנצב"ה	לעילוי נשמות הרה"ח ר' מנחם מנדל ז"ל בן הרה"ח ר' ישראל וועטנשטיין ז"ל נלב"ע כ"ז אדר תשע"ג הונצח ע"י בנו הרה"ג ר' אהרן אליהו וועטנשטיין שליט"א דומ"ץ דקליתני הק' גבעת זאב	לעילוי נשמות הרה"ג ר' יהודה זיגלמן ז"ל בן הרה"ח ר' נחמן ז"ל זוגתו האשה החשובה מרת אסתר ע"ה בת הרה"ח ר' משה יהודה ז"ל הונצחו ע"י בנו הרה"ח ר' ישראל זיגלמן שליט"א	לעילוי נשמות האשה החשובה מרת ברכה ע"ה בת הרב החסיד ר' מנשה זינגער ז"ל אשת שיבדלחט"א הרב החסיד המפור' ר' משה ביגלאייזאן שליט"א נפטרה בשב"ק ה' תמוז תשפ"ג הונצחה ע"י ביה התורה החשובה שיחיו
לעילוי נשמות הרה"ח המפור' ר' מנחם אליעזר אסטרייכער ז"ל בן הרה"ח ר' יצחק שמעון ז"ל זוגתו האשה החשובה מרת מלכה ע"ה בת הרה"ח ר' יחזקאל שרגא ז"ל	לעילוי נשמות הרה"ג ר' יהונתן בנימין קליין ז"ל בן הגה"ח ר' ישראל ז"ל נלב"ע ביום שב"ק שבת תשפ"ב תנצב"ה	לעילוי נשמות האשה החשובה מרת מלכה ע"ה בת שיבדלחט"א הרה"ח ר' יהודה שליט"א נלב"ע ל' ניסן תשע"ז הונצח ע"י אבית הרה"ח ר' יהודה איינהורן שליט"א	לעילוי נשמות הגה"ח ר' ישכר דוב יעקובוביץ ז"ל בהנצח טביד וואדקערט רבי שמעון יחזקאל זאקס ז"ל ולע"נ הרה"ח ר' אליעזר צבי ז"ל בן הרה"ח ר' נתן בנימין ז"ל ולע"נ האשה החשובה מרת הענדיל ע"ה בת הרה"ח ר' יוסף מאיר ז"ל	לעילוי נשמות הרה"ג ר' פנחס מאיר גאנצפריד ז"ל בן הרב החסיד ר' אליעזר דוד ז"ל נלב"ע י"ד סלו תשע"ז הונצח ע"י משפחתו החשובה שיחיו